

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC GRĂDIȘTEA MUNCELULUI-COSTEȘTI

(reg. Hunedoara, r. Orăștie)*

CAMPANIA arheologică din vara anului 1957 în regiunea așezărilor dacice din zona Munților Orăștiei s-a desfășurat, după un plan dinainte stabilit, timp de o sută de zile. Lucrările au constat în bună parte din degajarea unor ruine descoperite în campaniile anterioare, degajare făcută în interesul punerii în o mai bună lumină a monumentelor.

Alături de aceste lucrări au fost executate și săpături propriu-zise, după indicațiile conducătorului șantierului, la mai multe puncte din această regiune. Principalele rezultate ale ambelor genuri de lucrări sînt cuprinse în raportul colectiv de mai jos.

Toate obiectivele prevăzute în plan au fost realizate.

Lucrările s-au desfășurat în următoarele puncte:

I. *Cetățuia de la Costești*. Dezvelirea platoului s-a efectuat de către responsabilul șantierului.

II. *Dealul Grădiștii*. Lucrările de degajare de la cele trei sanctuare au fost executate de responsabilul șantierului și de H. Daicoviciu, O. Floca, G. Cazimir și Șt. Ferenczi. Raportul a fost alcătuit de C. Daicoviciu.

III. *Dealul Rudele*. Dezvelirea așezării păstorești a fost efectuată de N. Gostar și H. Daicoviciu, raportul fiind întocmit de acesta din urmă.

IV. *Meleia*. Săpătura a fost efectuată de H. Daicoviciu care a întocmit și raportul.

V. *Recunoașterile* pe teren au fost efectuate și raportul asupra lor a fost elaborat de H. Daicoviciu.

VI. *Castrul roman de la Orăștioara de Sus*. Lucrările au fost conduse de N. Gostar, asistat de G. Cazimir. Raportul a fost întocmit de N. Gostar.

Cercetările din vara anului 1957 au contribuit simțitor la lărgirea și adîncirea cunoștințelor noastre asupra traiului dacilor din regiunea Munților Orăștiei, îndreptățind extinderea și intensificarea acestor cercetări în anii viitori.

I. « CETĂȚUIA » COSTEȘTI

SĂPĂTURILE DE PE PLATOUL SUPERIOR

Spațiul între cele două turnuri-locuință nr. I și II de pe platoul superior al « Cetățuii » n-a fost săpat în campaniile anterioare decît într-o porțiune relativ mică, situată aproximativ în centrul lui. Aici săpăturile conduse de prof. D. M. Teodorescu au scos la iveală bazele unei construcții de lemn presupusă a fi o locuință

* Colectivul șantierului s-a compus din: acad. prof. C. Daicoviciu, responsabilul șantierului, Octa-

vian Floca, responsabil - adjunct, N. Gostar, Ștefan Ferenczi, H. Daicoviciu și G. Cazimir.

dacă propriu-zisă, sau un turn de observație și poate chiar de comandă, din care n-au mai rămas decât câteva blocuri de calcar¹ (la dezvelire șase, iar azi patru) cu câte o scobitură pătrată pe suprafața superioară, loc pentru îmbinarea cu lemnul (vezi fig. 1, la capătul secțiunii A). Săpăturile dintre 1925 și 1929 s-au limitat la o casetă, în care s-a descoperit locuința amintită, și la câteva șanțuri de sondaj practicate paralel sau perpendicular pe axul mare al platoului². În acest fel, jumătatea de vest a platoului a rămas complet necercetată. Acest spațiu a fost dezvelit în campaniile 1956 și 1957 aproape în întregime³, urmărindu-se pe lângă cercetarea propriu-zisă și degajarea totală a platoului superior pînă la nivelul antic pe întreaga lui întindere în vederea reconstituirilor, punerilor în evidență și a consolidărilor inițiate la « Cetățuie ».

Spre deosebire de jumătatea de est a platoului, care s-a dovedit săracă în urme arheologice, jumătatea de vest a fost deosebit de bogată. Pe o linie situată aproximativ la 3—4 m de marginea vestică a platoului s-au descoperit urmele, foarte abundente, ale mai multor locuințe (vezi planul, fig. 1).

Forma locuințelor n-a putut fi stabilită cu certitudine datorită lipsei unor temelii păstrate. Foarte probabil că este vorba de locuințe patruleter și trebuie să remarcăm că acestea sînt foarte aproape unele de altele, fapt ce se poate explica prin terenul redus pe care-l oferă platoul superior al « Cetățuiei », dar n-ar fi exclus să fie vorba de o singură clădire cu mai multe încăperi. S-au identificat trei vetre de foc, propriu-zise. Din una s-au păstrat doar câteva resturi, din a doua, jumătate, iar a treia este întreagă.

Materialul din care au fost construite locuințele sau clădirea mare de pe latura de vest a platoului este lemnul, întrebuințat în maniera obișnuită la locuințele de pe Dealul Grădiștii⁴, din care n-a mai rămas decât cărbune, cenușă și lipitură înroșită și aceasta pulverizată datorită infiltrațiilor apei și a vegetației.

Urmele unui puternic incendiu sînt evidente pe întreaga suprafață dezvelită, trădînd urmele celui de-al doilea război dacic.

Cele trei vetre de foc (nr. 1—3; vezi planul, fig. 1) au fost înconjurate de numeroase fragmente ceramice, vase ușor întregibile sau chiar vase întregi. Trebuie să menționăm chiupurile de dimensiuni mari sau mijlocii, vase în formă de clopot ornamentate cu brîuri în relief cu alveole și proeminente sferice, apoi vase cu profil alungit și ornamentate pe întreaga suprafață cu striuri neregulate executate cu mătura. Trebuie să mai amintim vase cu picior (fructiere) cenușii, lucrate la roată și numeroase opaițe cu una sau două torți⁵.

În locuințele descoperite nu lipsesc nici obiectele de bronz, fier și sticlă, printre care trebuie să menționăm câteva fragmente de sticlă foarte frumos colorate (*mille fiori*), toate de întrebuințare casnică. Referitor la ceramică trebuie să spunem că marea ei majoritate aparține categoriei lucrată cu mîna, din pastă grosolană, spre deosebire de ceramica obișnuită la locuințele de pe Dealul Grădiștii, unde ceramica poroasă, primitivă, ca cea de la Costești, este destul de rară, dominantă fiind ceramica lucrată cu roata de culoare roșie sau cenușie și de forme evolute. O asemenea constatare ar putea aduce după sine eventual și deosebiri cronologice între cele două așezări. Concluzii din punct de vedere istoric, pe baza ceramicii, nu se pot face deocamdată, lipsind un studiu de sinteză asupra ceramicii

¹ D. M. Teodorescu, *Cetatea dacă de la Costești*, în *ACMIT*, II, 1929, p. 280—281, fig. 11.

² Vezi descrierea platoului la D. M. Teodorescu, *op. cit.*, p. 269.

³ Rezultatele din 1956 n-au fost publicate separat,

fiind vorba de săpături reduse și vor fi incluse în prezentul raport preliminar.

⁴ Vezi de exemplu *SCIV*, VI, 1956, p. 197.

⁵ Pentru întrebuințarea ceștilor dacice, ca opaițe, cf. *SCȘ Cluj*, VI, 3—4, 1955, p. 134.

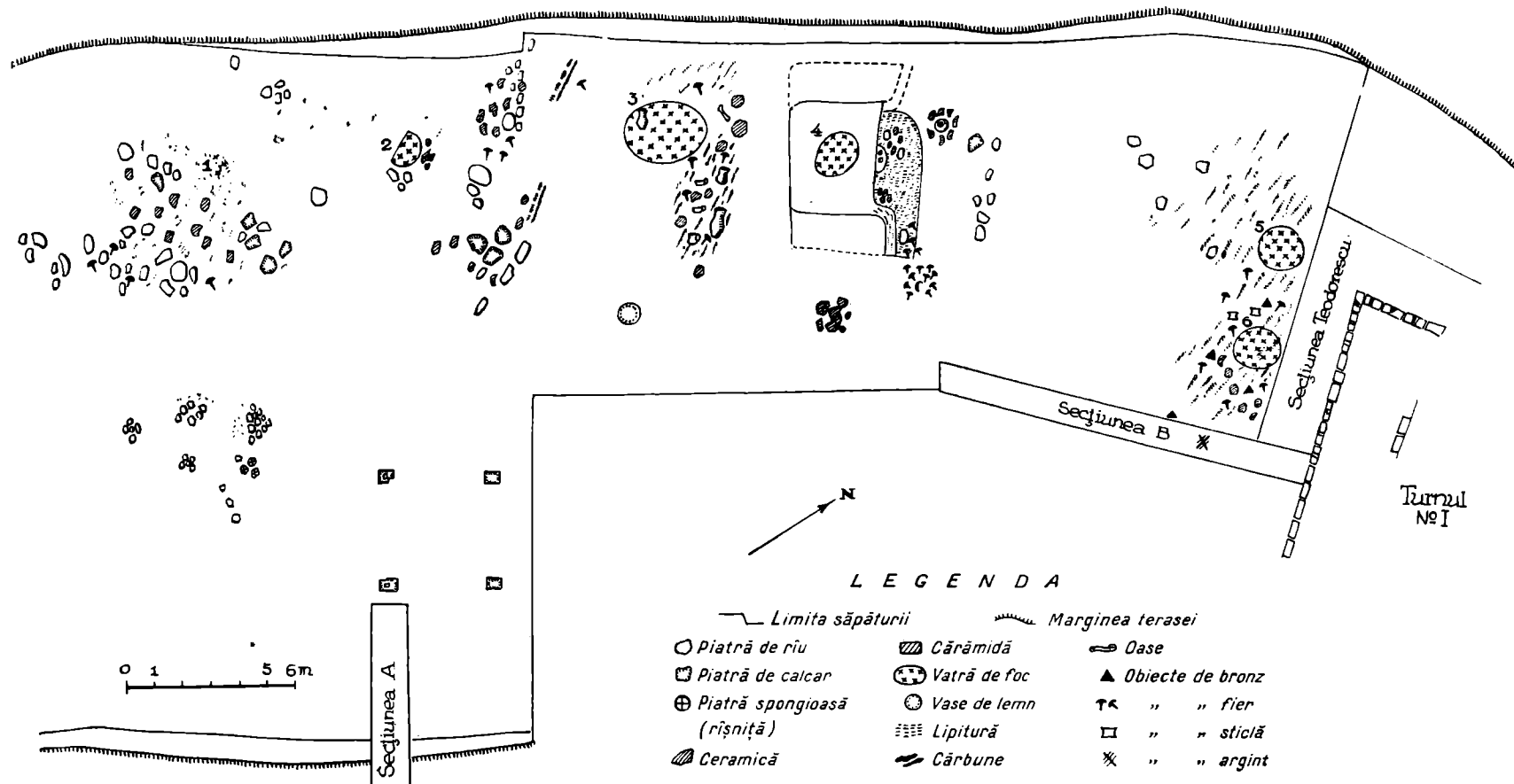

Fig. 1. — Planul platoului superior al « Cetățuii » Costești.

dacice în general sau asupra ceramicii dacice din așezările descoperite în Munții Orăștiei.

În încăperea căreia îi aparține vatra nr. 3 s-a descoperit un rest de perete despărțitor, destul de mult griu și mei carbonizat, iar aproape de marginea estică a încăperii s-a dat peste un vas de lemn puțin îngropat în vatra casei, care a conținut cereale. Din vasul de lemn n-a mai rămas decât cărbune, dar dimensiunile lui au putut fi stabilite pe baza urmelor lăsate în pământ. Este vorba de un vas rotund cu un diametru de 50—60 cm (fig. 1).

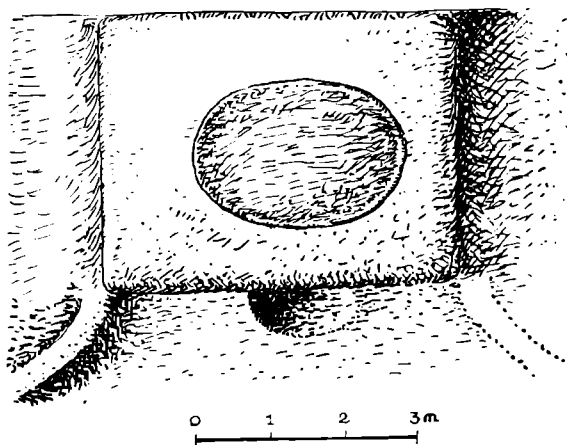

Fig. 2. — Planul cuptorului din încăperea 4.

cată cu 0,45—0,60 m decât nivelul locuinței. Vatra pe care ardea focul în cuptor este formată dintr-o lipitură ovală foarte tare, fără pleavă, care se sprijină pe un strat de

Descoperirea cea mai interesantă făcută în 1957 pe platoul superior al «Cetățuii» este un cuptor, foarte probabil pentru copt pâine, unic pînă acum în așezările dacice din Munții Orăștiei (fig. 1/4 și fig. 2). Cuptorul este așezat pe un soclu alcătuit din lut galben bine bătut a cărui consistență este mărită de două straturi de piatră de râu (fig. 3). Această bază a cuptorului este mai ridi-

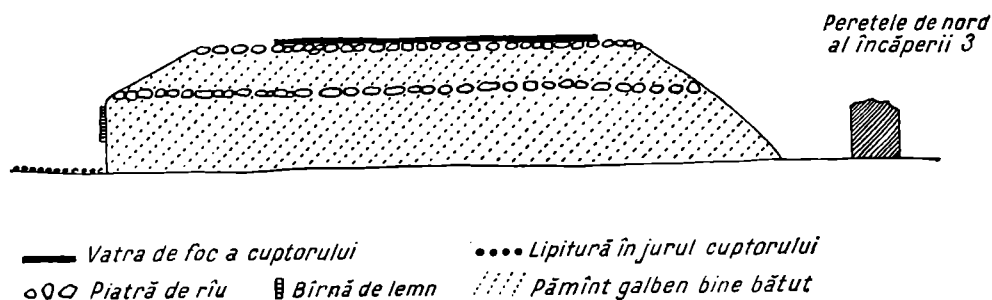

Fig. 3. — Profilul cuptorului din încăperea 4.

piatră de râu. Vatra măsoară 2,90 m în lungime și 1,50 m lățime. Din partea superioară, adică din bolta cuptorului făcută și ea probabil tot din lut galben, nu s-au mai păstrat decât resturi împrăștiate la câțiva metri în jurul cuptorului. Deschiderea cuptorului, gura, a putut fi stabilită pe baza unei adîncituri de formă ovală făcută în vatră, îngrijit feșuită cu un strat subțire de lipitură, situată pe latura de nord a cuptorului. Adîncitura amintită trebuie să fi fost destinată picioarelor celui ce băga sau scotea pâinea din cuptor. Deoparte și de alta, fața cuptorului (latura de nord) era flancată de cîte un perete care probabil se continua apoi în sus cu calota. Dintre cei doi pereți se mai păstrează doar cel de est, lat de 0,26 m și înalt de 0,30 m, făcut din împletitură de nuiiele și apoi lipit cu un strat gros de lut, azi puternic înroșit. Toată vatra din fața cuptorului pe o suprafață de circa 2 m în exterior este feșuită cu lut. Pe aceasta au fost descoperite mai multe fragmente de vase dintre care menționăm: un chiup de dimensiuni mari, capace cenușii și vase în formă de borcan. Tot aici s-a descoperit o mărgea de pastă sticloasă cu «ochi» colorați.

Continuându-se săpăturile pînă în apropierea turnului-locuință nr. 1, la abia cîțiva metri de latura lui de sud, s-au descoperit foarte multe oase de animale printre care oase de bovine, ovine, păsări și oase de mistreț. Aici s-au putut stabili și două vetre de foc, fără să fie vorba de lipitură sau de un loc special amenajat în acest sens, ci de vetre de foc deschise (fig. 1/5—6).

În jurul vetrelor amintite se situează cele mai multe oase de animale. Tot în preajma laturii de sud a turnului nr. 1 s-au găsit multe fragmente ceramice, obiecte de metal (argint, fier și bronz), precum și fragmente de obiecte de sticlă. Toate acestea au fost descoperite pe nivelul antic. Dintre numeroasele obiecte descoperite aici menționăm o brățară din lamă subțire de argint (fig. 4), fragmente dintr-un vas mare de bronz cu torți foarte frumos lucrate dintre care s-a păstrat numai una terminată în cap de pasăre, inele de bronz, unele cu nodozități, fibule din același metal, un clește de fier, numeroase cuie și scoabe tot din fier de dimensiuni și forme variate, balamale, un fier de plug, fragmente de seceri de fier și nenumărate alte obiecte.

Obiectele atît de numeroase și variate descoperite în jurul turnului-locuință nr. 1 provin fără îndoială din încăperile caturilor superioare ale acestuia, căzute odată cu dărîmarea turnului.

Turnul-locuință nr. 1 fiind mai jos decît nivelul platoului superior al cetății (cum, dealtfel, era și turnul locuință nr. II), la el se cobora de pe platou în trepte ușoare tăiate în stîncă (fig. 5).

Atît secțiunea A cît și secțiunea B (vezi fig. 1 și fig. 5) au dovedit că pe platou n-a existat decît un singur nivel de locuire, în general destul de slab reprezentat, în afară de latura vestică foarte bogată în urme arheologice. Stratul care conține materiale arheologice (fig. 5) constă dintr-un pămînt galben amestecat cu dărîmături, în special lipitură înroșită, și este situat imediat sub *humusul* modern. Sub stratul amintit se găsește stîncă nativă.

Noi credem că numai vetrele de foc din jurul turnului nr. 1 datează din timpul asediului cetății.

Dezvelirea platoului superior al «Cetățuiei» de la Costești va continua și în campaniile viitoare de săpături, în special în jurul turnurilor-locuințe pentru a se ajunge pe întreaga suprafață la nivelul antic.

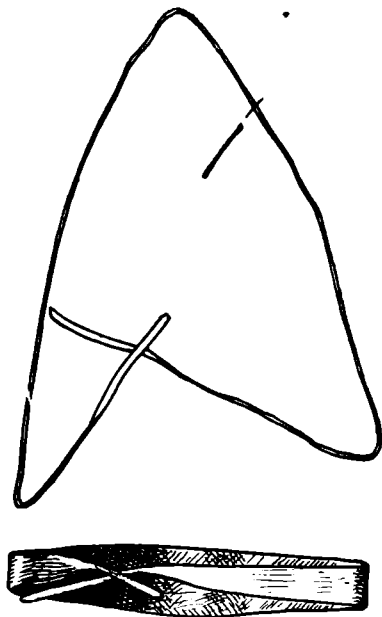

Fig. 4. — Brățară de argint găsită în apropierea Turnului I.

II. LUCRĂRILE DE LA GRĂDIȘTEA MUNCELULUI

În campania 1957 la Grădiștea Muncelului s-a lucrat aproape fără întrerupere de la 5 august și pînă la 26 octombrie, fiind favorizați de toamna lungă și frumoasă a acestui an. Planul de lucru prevedea dezvelirea sanctuarului mic rotund, a sanctuarului vechi de pe terasa XI și lucrări de amenajare în vederea punerii în evidență a monumentelor spre a fi mai ușor accesibile vizitatorilor. Planul a fost îndeplinit în cea mai mare parte.

1. SANCTUARUL MIC ROTUND

Acest sanctuar a fost dezvelit în campania 1952¹ numai pe jumătate, stabilindu-i-se însă întreg conturul. Nu s-a ajuns atunci peste tot la nivelul antic. În campania 1957 s-a început dezvelirea celei de a doua părți, ajungându-se pînă la stratul de pămînt roșu. Fiind vorba de cantități enorme de pămînt care trebuiau evacuate, lucrările au înaintat destul de încet, mai ales că brațele de muncă au fost relativ puține, iar mecanizarea lucrului a lipsit cu desăvîrșire. Măsurătorile și dispoziția stîlpilor stabilite în campania 1952 s-au dovedit a fi exacte. Sanctuarul are 12,50 m diametru și a avut 114 stîlpi. Dintre stîlpii care lipseau de la locul lor, s-au descoperit doi, unul lat și unul îngust, aruncați la circa 5—6 m de locul lor inițial în spre sanctuarul mare rotund. Dimensiunile lor corespund dimensiunilor pe care le au stîlpii sanctuarului mic rotund. Nici în campania 1957 nu s-a ajuns să se evacueze întreg pămîntul din jurul sanctuarului, lucru ce rămîne să fie făcut în campaniile viitoare, cînd ar fi posibil să mai fie descoperiți și restul stîlpilor de andezit care lipsesc de la locul lor.

În jumătatea de nord a sanctuarului dezvelită în 1957 s-au mai descoperit încă gropile a trei stîlpi de lemn, care completează numărul stîlpilor de lemn descoperiți în campania 1952². Trebuie să mai menționăm cîteva fragmente de țigle de tip *grecesc*, descoperite în pămîntul de umplură sau pe nivelul sanctuarului precum și existența unui număr mare de blocuri de calcar obișnuit în peretele nord — nord-est din imediata apropiere a sanctuarului. Blocurile par să fie resturile unui zid a cărui utilizare nu o cunoaștem. Este posibil să fie vorba de un zid de terasă, dar înainte de dezvelire presupunerile sînt inutile. Rămîne ca în una din campaniile viitoare de săpături să se evacueze tot pămîntul rămas în interiorul sanctuarului și mai ales cel din jurul lui cînd se va putea stabili și rostul blocurilor de calcar.

2. SANCTUARUL MARE ROTUND

Dezvelirea completă a acestui monument s-a făcut în campania 1951³. În sanctuar au mai rămas cîteva fagi uriași care au fost evacuați în campania 1957. Cu această ocazie la rădăcina unui fag s-a dat peste o vatră alcătuită din pietre rotunde de

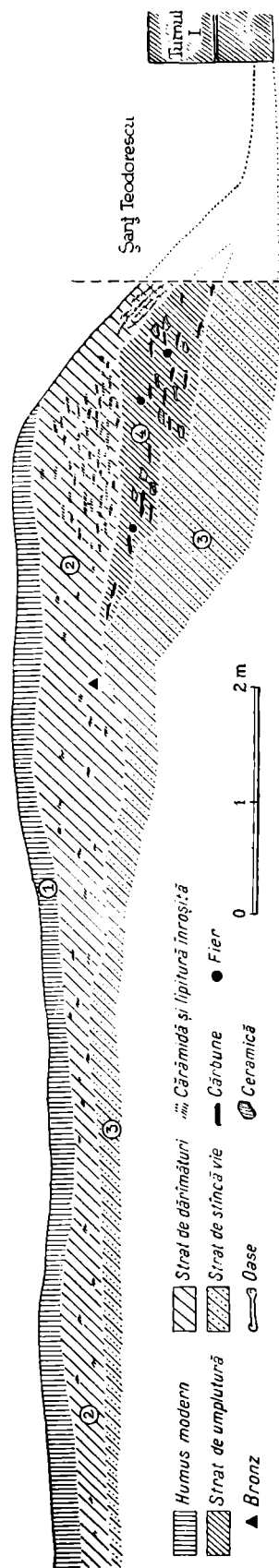

Fig. 5. — Profilul platoului superior al « Cetățuii » Costești în apropierea Turnului I.

¹ Vezi SCIV, IV, 1—2, p. 153—156.

² Planul sanctuarului mic rotund cu stîlpii descoperiți va fi dat numai cînd se va termina degajarea.

³ Vezi SCIV, III, 1952, p. 283—287.

rîu unite cu lut galben puternic înroșit mai ales la suprafață ceea ce asigură arderea focului pe această vatră. Forma ei este patrulateră, măsurînd în lungime 1,50 m iar în lățime 1,35 m. Ea este situată în afara potcoavei din centrul sanctuarului mare rotund și în interiorul celui de-al doilea cerc din stîlpi de lemn, în apropierea pragului nr. 6 (fig. 6).

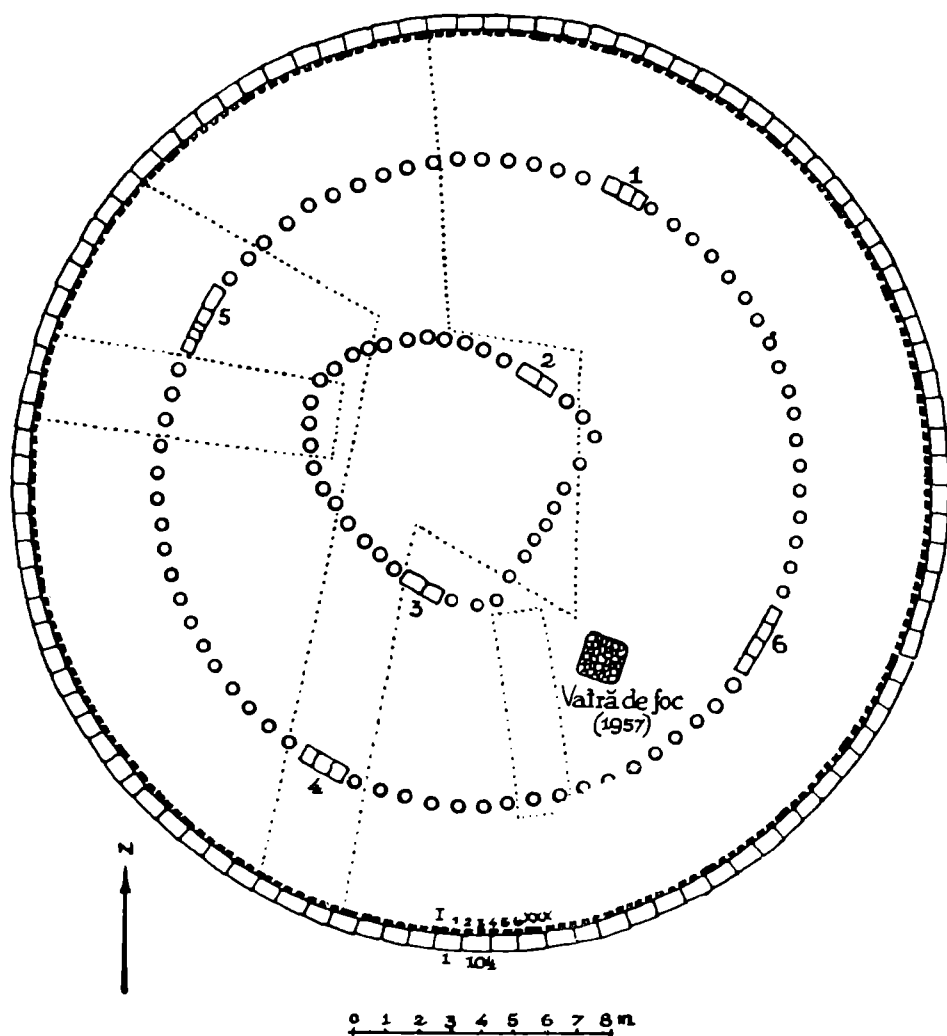

Fig. 6. — Planul sanctuarului mare rotund, cu vatra de foc descoperită în anul 1957.

3. SANCTUARUL VECHI DE PE TERASA XI

Dezvelirea acestui sanctuar a început în campania 1956¹, cînd au fost dezvelite 36 discuri, dintre care patru deplasate de la locul lor inițial iar restul *in situ*. În planul de lucru al campaniei 1957 era prevăzută totala degajare a acestui sanctuar, lucru ce nu s-a putut realiza în întregime datorită cantității enorme de pămînt ce trebuie evacuată și datorită întinderii neașteptat de mari a sanctuarului (fig. 7).

În campania de săpături din 1957 s-au urmărit în afară de dezvelirea sanctuarului și rezolvarea problemelor rămase deschise din campania anterioară. Dintre

¹ Vezi raportul preliminar în *Materiale*, V, p. 395—399.

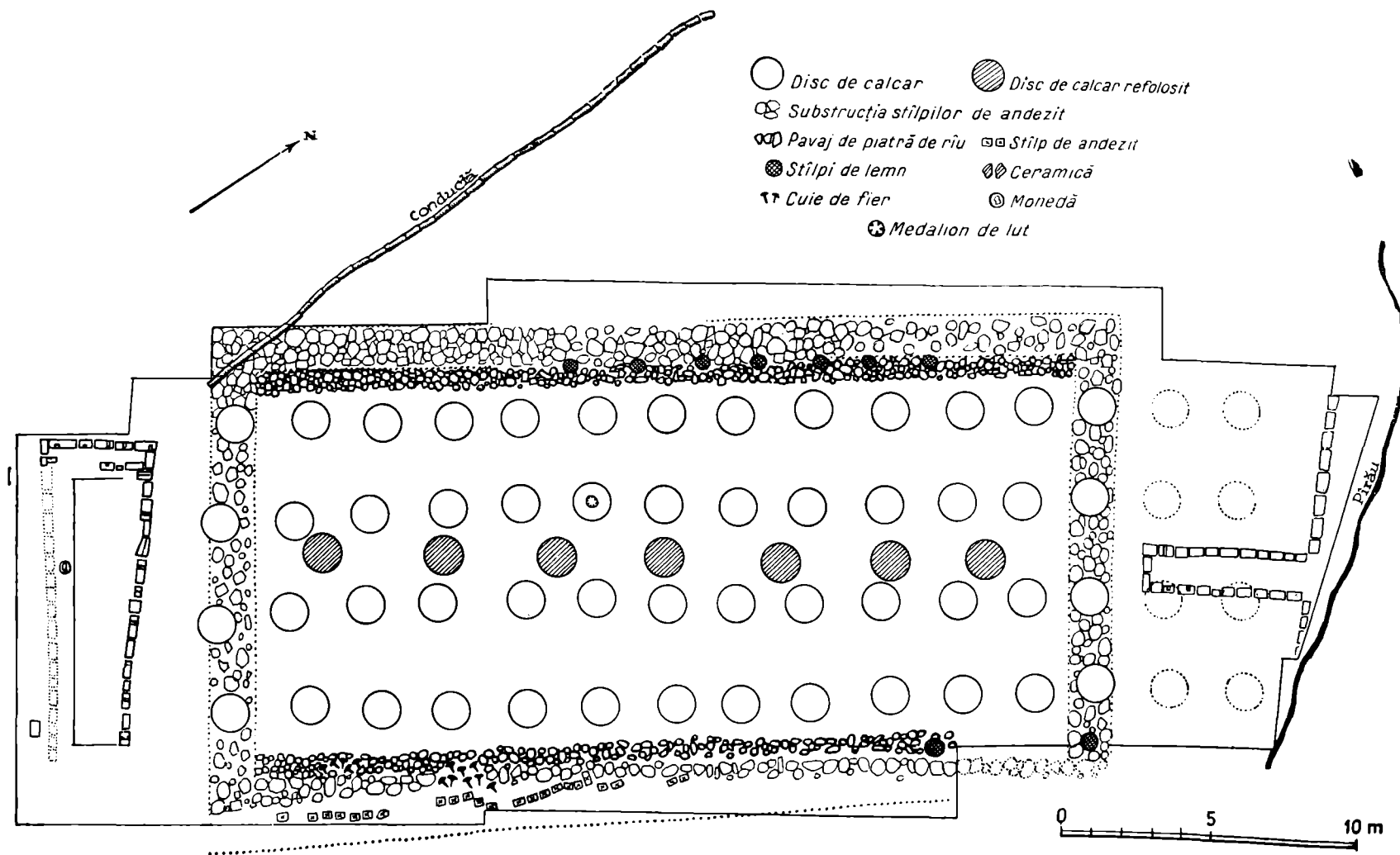

Fig. 7. — Planul sanctuarelor de calcar (vechi) și de andezit (nou) de pe terasa XI.

În campania 1957 s-a rezolvat problema discurilor deplasate dintre rîndul doi și trei. Aceste șapte discuri au aparținut după toate probabilitățile tot sanctuarului vechi și anume fiecare dintre cele patru șiruri mai avea în extremitatea de nord încă două discuri, deci șirurile nu erau formate din 13 ci din 15 discuri, iar întreg sanctuarul vechi a avut nu 52 discuri, cum s-a presupus, ci 60. Cifra de 60 corespunde sanctuarului cu discuri de andezit de pe terasa X care se pare că l-a înlocuit pe cel vechi de pe terasa XI. Spațiul care există între ultimul disc existent și zidul ce pare să fi închis latura de nord poate cuprinde foarte bine cele două discuri, ba chiar ele se impun, deoarece, altfel, spațiul ar fi mult prea mare. După ce sanctuarul vechi a fost abandonat și s-a hotărît lărgirea terasei, înălțarea ei și construirea unui sanctuar de andezit, contemporan cu celelalte temple de andezit de pe terasa X și XI, ultimele discuri dinspre nord care au aparținut anterior sanctuarului vechi (de fapt 7 din ele) au fost refolosite ca baze ale unor stîlpi de lemn din centrul sanctuarului II cu stîlpi de andezit. Pe cel mai de nord dintre discurile refolosite, s-a putut vedea foarte clar existența unui masiv stîlp de lemn care a fost ars și în golul căruia s-au descoperit peste 75 cuie de fier de dimensiuni diferite. Unele dintre ele au capul rotund în formă de disc, unele îl au patrulater, iar altele îl au terminat într-un belciug la fel cu cuiele de pe stîlpii de lemn ai sanctuarului mare rotund de pe aceeași terasă. Multe cuie sînt foarte frumos ornamentate cu motive geometrice sau vegetale în relief. Sanctuarul II fiind mai mic decît sanctuarul vechi n-a utilizat decît șapte discuri, rămînînd unul care probabil a fost întrebuințat în altă parte.

Referitor la așa-zisul pavaj de pe latura de vest a sanctuarului, s-a constatat că nu este vorba de un pavaj ci de o temelie alcătuită în majoritate din mai multe rînduri de piatră de rîu și lut galben și că această temelie nu este numai pe partea de vest ci și pe partea de est, nord și sud, alcătuiind un dreptunghi. Laturile de nord și sud ale acestei temelii acoperă primele discuri rămase ale fiecărui rînd (fig. 7). Pare foarte probabil ca această temelie să fi fost făcută pentru stîlpii de andezit ai sanctuarului II ca aceștia să aibă mai multă stabilitate, pe care pămîntul de umplutură ce acoperea vechiul sanctuar nu o oferea. În felul acesta, am putut stabili și dimensiunile celui de-al doilea sanctuar din care ni s-a păstrat doar o mică parte a laturii lungi de est. Între temelia amintită și platforma ce se desprinde din zidul ce închide latura de nord există o evidentă legătură (vezi profilul fig. 8), ceea ce ne obligă să atribuim sanctuarului II platforma amintită fără să-i cunoaștem însă, deocamdată, rostul.

Zidul care închide latura de sud n-a putut fi degajat în întregime; s-a constatat numai că este vorba de un zid foarte puternic de 3,60 m lățime și că a fost foarte îngrijit lucrat. Sub nivelul sanctuarului vechi s-au mai descoperit încă trei șiruri din acest zid. Rostul lui precum și amănunte din punct de vedere tehnic vor putea fi date numai odată cu degajarea lui completă.

Tot în campania 1957 la nivelul sanctuarului vechi s-a descoperit o conductă pentru apă, foarte bine păstrată, confecționată din olane de lut. Conducta a fost urmărită pe o lungime de 22 m (fig. 7). Apa era adusă de la izvorul ce se găsea sub terasa X în apropierea actualului izvor. Această apă care venea pe conductă ce ar putea fi și astăzi folosită era întrebuințată desigur în scop ritual. La sanctuarul de andezit de pe terasa X, apa era condusă pe un jgheab masiv de piatră. Traseul conductei n-a putut fi urmărit în continuare pentru că la rădăcina unui uriaș fag ea s-a întrerupt. Este sarcina campaniei viitoare de săpături de a urmări conducta în continuare pînă la izvor.

În sprijinul cronologiei stabilite în urma campaniei de săpături din 1956 vine acum și o monedă de bronz (as) a împăratului Claudius, emisă în anul 41 e.n.¹. Ea dovedește existența sanctuarului vechi, pe nivelul căruia a fost descoperită, încă pe la sfârșitul primei jumătăți a sec. I e.n., fără însă să indice o limită precisă. Ar fi posibil ca ea să fi fost pierdută cu ocazia amenajărilor, mai ales că a fost găsită pe zidul ce închidea sanctuarul vechi dinspre sud.

Concluziile ce se pot trage în urma campaniei din 1957 completează doar pe cele din campania precedentă², rămânând însă ca ipotetice pînă la dezvelirea completă a sanctuarului cu toate anexele sale și pînă la degajarea pămîntului depozitat în jurul lui.

III. AȘEZAREA DACICĂ DE PE DEALUL RUDELE

În campania de săpături din vara anului 1957 a continuat dezvelirea așezării dacice din preluca Brîndușița³. Au fost săpate, pe rînd, movilele nr. 4, nr. 1 și movila teșită dintre movilele nr. 2 și 3, care a fost notată cu nr. 5. Cu toate că movila nr. 2 n-a fost săpată, fiind intenționat lăsată pentru un eventual control, cercetarea prelucii Brîndușița poate fi considerată practic încheiată.

Rezultatele complete ale săpăturilor din 1956 și 1957 de pe Dealul Rudele vor fi publicate într-un viitor, sperăm, apropiat, ca o monografie aparte. Din acest motiv, raportul pe anul 1957 va cuprinde doar în linii generale rezultatele săpăturilor întreprinse între 15 și 27 iulie.

Pentru dezvelirea locuinței din movila nr. 4, bănuită încă din anul 1956, s-a deschis o suprafață de 18 m × 13 m. Ca și în cazul movilei nr. 3, săpătura a mers puțin în adîncime, resturile locuinței aflîndu-se aproape imediat sub nivelul actual al solului.

Stratigrafia. Stratul de pămînt vegetal (*humus modern*) e subțire (circa 0,05 m), ajungînd pînă la 0,15 m grosime doar de-a lungul marginii vestice a săpăturii. Grosimea mai mare din această porțiune se explică prin umezeala locului (apa de ploaie se strînge în mica depresiune dintre movilă și pădure) și prin apropierea lui de pădure (se disting bine urmele putrezirii copacilor).

Sub *humusul modern* se află un strat de pămînt sfărîmicios, brun-roșcat (sol de pădure), care trece pe nesimțite într-un strat de pămînt gălbui, din ce în ce mai deschis. La 0,20—0,25 m adîncime apare un pămînt nisipos, de culoare galbenă-cafenie, amestecat cu pietricele. Sub acest strat se găsește pămîntul neumbat, nisipos, gălbui, amestecat cu sfărîmături de stîncă (vezi fig. 9).

Locuința se compune dintr-o tindă de formă aproximativ ovală și dintr-o încăpere rectangulară, aproape pătrată (vezi fig. 10). Cîteva pietre din partea de sud-vest a locuinței ar putea indica, prin felul cum sînt dispuse, existența unui coridor exterior tindei, ca și la locuința din movila nr. 3⁴, dar tot atît de bine ar putea fi vorba de pietre alunecate din temelia tindei ovale.

Conturul acesteia nu a putut fi prins cu exactitate și, de aceea, dimensiunile pe care le dăm (diametrul nord-sud — 11,90 m și diametrul est-vest — 10,10 m) sînt aproximative. Pietrele care serveau drept temelie, și care au apărut la circa 0,10 m sub nivelul actual, sînt relativ mici (0,10—0,25 m lungime și 0,05—0,15 m lățime), cele cîteva de dimensiuni mai mari constituind excepții. În general,

¹ Coh. I, 258, 101.

² Vezi raportul preliminar în *Materiale*, V, p. 399.

³ *Ibidem*, p. 386—391.

⁴ *Ibidem*, p. 388.

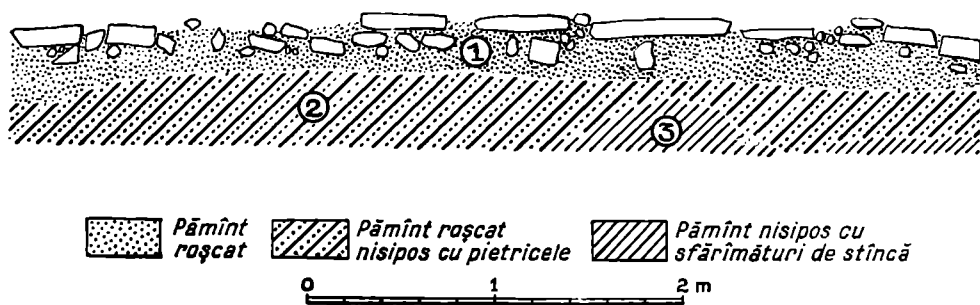
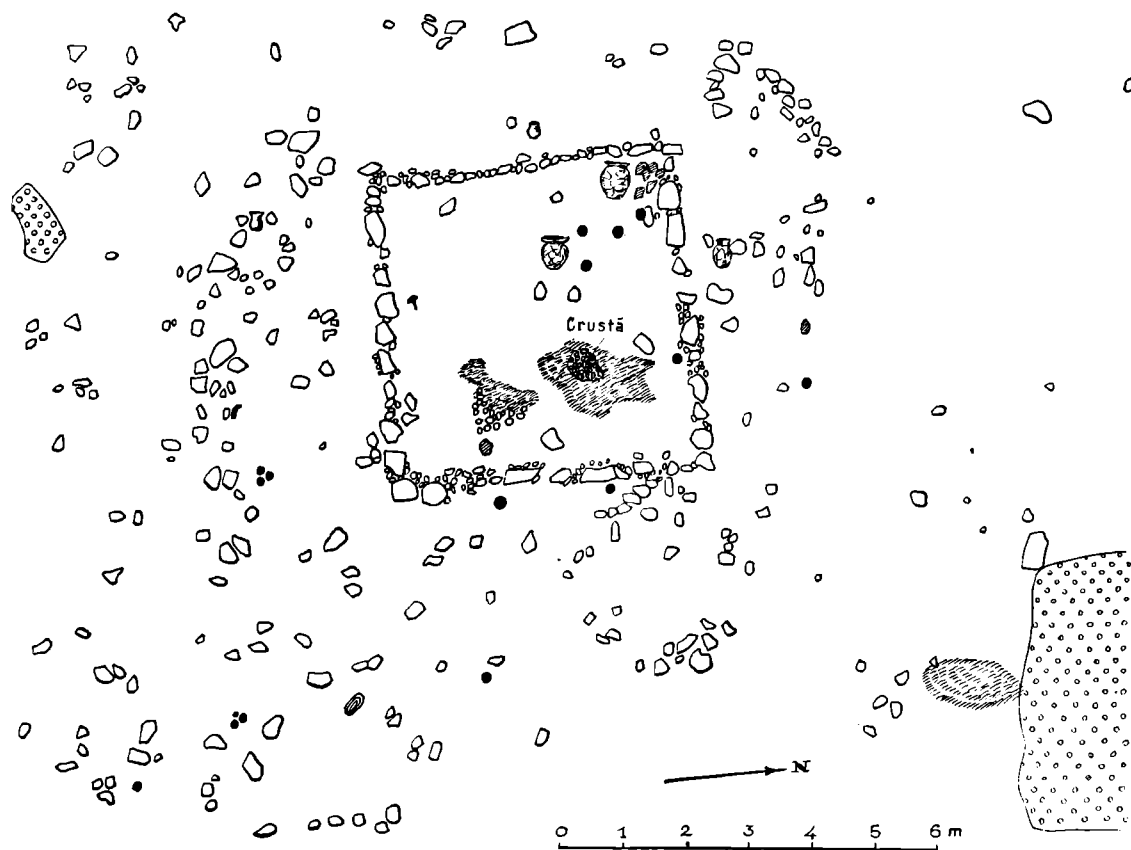

Fig. 9. — Profilul secțiunii laturii de est a încăperii patrate din locuința nr. 4 a dealului Rudele.

□ Pietre ● Fragmente de fier ↗ Cuie ☉ Ceramică ≡≡≡ Pământ ars ☉ Cute de gresie ☐ Arsură modernă

Fig. 10. — Planul locuinței din movila 4 de pe dealul Rudele.

pietrele de temelie au fost aşezate pe lat, dar astăzi multe din ele sînt alunecate şi chiar răsturnate.

Lăţimea tindei e inegală. Măsurată cu aproximaţie, ea variază de la 2 m (în partea de est a locuinţei) la 3,75 m (în partea de nord a acesteia). Vatra tindei se găseşte cu 0,10—0,15 m mai jos decît vatra încăperii centrale. Locul intrării în tindă nu s-a putut determina.

Spre deosebire de conturul tindei, acela al încăperii centrale s-a păstrat foarte bine. Dimensiunile exacte ale încăperii sînt următoarele: latura de nord — 5,05 m, latura de sud — 5,15 m, latura de est — 5,10 m, latura de vest — 5,05 m. Încăperea e orientată aproape nord-sud. Temelia ei e formată din pietre relativ mărunte aşezate direct pe pămînt şi din lespezi de piatră de stîncă de dimensiuni mai mari (20—50 cm lungime şi 15—30 cm lăţime) aşezate pe lat peste pietrele mărunte. Există, de altfel, porţiuni în care pietrele mari lipsesc aproape cu desăvîrşire, cum sînt, de exemplu, latura vestică a locuinţei şi o porţiune de 1,07 m de pe latura ei estică. Peste pietre au fost aşezate, orizontal fără îndoială, bîrne groase de lemn. Se ridicau apoi pereţi din bîrne aşezate fie orizontal (mai probabil), fie vertical (poate numai la colţuri). În orice caz, lipsa materialului feros de construcţie şi descoperirile din movila nr. 5¹ dovedesc că bîrnele erau prinse în cuie şi cepuri de lemn. Tot de lemn (şindrilă) trebuie să fi fost şi acoperişul întregii locuinţe, întrucît urme de ţiglă nu s-au aflat.

Vatra încăperii se găsea la un nivel mai înalt decît vatra tindei, locuinţa fiind construită în « trepte ». În raport cu faţa superioară a lespezilor temeliei, vatra încăperii se află mai jos; diversele obiecte de fier şi vasele din încăperea au fost aflate la un nivel inferior cu vreo 0,05 m feţei superioare a lespezilor. Ca şi vatra tindei, vatra încăperii centrale e formată din pămînt bătut de culoare galben-cafenie. Pe alocuri, în partea estică a încăperii, vatra a căpătat o culoare roşie-cărămizie din pricina focului pe care locuitorii îl făceau în colţul de sud-est al camerei, pe o vatră ridicată pe pietre mici de stîncă, a cărei crustă n-a putut fi observată. Nu este exclus însă să avem de-a face cu două vetre de foc, întrucît pata roşie-cărămizie amintită are şi o crustă de formă vag circulară, cu un diametru de circa 0,45 m (fig. 10)²

Intrarea în încăperea n-a putut fi sesizată.

Descoperiri. A. — Obiecte de fier. În afara tindei, în partea de nord-est şi în cea de sud-est a suprafeţei săpate, s-au descoperit cîteva bucăţi informă de fier (zgură?). În partea de sud-est a săpăturii s-a găsit şi o lamă de fier. În tindă, la nord de încăperea pătrată, s-a găsit un călcîi de lance, iar la est de încăperea un cosor, o lamă, o pilă (?) şi două fragmente dintr-un « tub » de fier. Chiar în încăperea s-au descoperit: un obiect de fier în formă de « cheie », doi colţari, o verigă, o lamă de cuţit, o daltă, un ciocan şi un mic cui de fier.

B. — Obiecte de piatră. La limita exterioară a tindei (sau, poate, în afara ei), în partea de sud-est a locuinţei, s-a găsit o cutie de gresie.

C. — Ceramica e întru totul asemănătoare celei aflate în 1956 în movila nr. 3³, fără a prezenta însă aceeaşi varietate. Predomină în mod absolut chiupurile roşii de dimensiuni mari şi mijlocii (vreo 10—12), dintre care unul cu « guler ». Printre ele se află şi un chiup de culoare neagră. S-au mai găsit fragmentele unor vase cu butoni executate din pastă poroasă, un vas negru cu pereţii subţiri, altul de aceeaşi culoare dar cu pereţi mai groşi şi plin cu o materie spongioasă roşcată,

¹ Cf. *infra*, p. 345.

³ *Materiale*, V, p. 390.

² S-au mai găsit urme de arsură şi în afara locuinţei.

un vas negru lustruit, un vas roșu cu buza foarte evazată. Spre deosebire de locuința săpată în anul 1956, s-au găsit fragmente din numai unu — două capace de culoare neagră-cenușie. La fel, nu s-a găsit decât un fragment care ar putea aparține unei cești dacice. Interesantă este o toartă cu « creastă », de culoare neagră, executată din pastă bună.

Majoritatea covârșitoare a vaselor sînt lucrate la roată. E de remarcat că toate vasele sînt sparte, iar fragmentele lor împrăștiate. Numai două chiupuri roșii din colțul nord-estic al încăperii pătrate pot fi considerate oarecum *in situ*.

★

Movila nr. 1, cea mai dinspre est, e și cea mai mare. Pentru dezvelirea ei s-a deschis o suprafață de 18 m × 17 m, iar pentru stabilirea stratigrafiei s-a executat apoi o secțiune est-vest.

Stratigrafia. Sub pămîntul vegetal gros de vreo 0,05 m apare obișnuitul sol de pădure de culoare brun-roșcată, care se închide treptat pe măsură ce secțiunea se adîncește. Sub acest strat urmează un pămînt nisipos sau un strat cu multe sfărîmături mărunte de stîncă. Din pricina acestora, pămîntul are pe alocuri o culoare cenușiu-verzuie. Stratul cu sfărîmături de stîncă reprezintă pămîntul virgin.

Locuința a fost construită, fără îndoială, în același fel ca și locuințele din movilele nr. 3 și 4. Forma și dimensiunile ei nu pot fi însă precizate, deoarece foarte puține din pietrele de temelie au fost găsite pe locul și în poziția lor inițială. În partea de sud a săpăturii, dispunerea cîtorva pietre sugerează vag conturul unui oval mare, iar în partea ei de est s-ar putea distinge urmele unei încăperi rectangulare. În orice caz, judecînd după marele număr de pietre găsite, locuința pare să fi avut mai multe încăperi.

Locuința are două vetre de foc, ambele în partea ei de est, dintre care una cu crustă. Sub aceasta, pămîntul a căpătat o culoare roșiatică pînă la 0,40—0,45 m adîncime.

Descoperirile făcute în această locuință sînt mult mai puține decît cele din movilele nr. 3 și 4. S-a găsit un singur obiect de fier — o verigă de formă pătrată amintind verigile de coasă, trei bucăți de cremene care par să fi fost folosite la aprinderea focului și ceramică relativ puțină. Nu s-au găsit nici vase întregi, nici vase întregibile. Izbitoare e abundența fundurilor de vase cărora, adesea, nu le mai corespunde nici un ciob. Fragmentele de chiup sînt puține. S-au descoperit cîteva fragmente de vase din pastă fină, neagră și cenușie, dar cea mai mare parte a ceramicii e de factură proastă (pastă poroasă) sau cel mult obișnuită. S-au aflat și unele fragmente cu aspect « arhaic ».

Numărul redus al descoperirilor și răvășirea temeliei ne fac să credem că locuința din movila nr. 1 a fost abandonată încă în vremea cînd poiana mai era locuită și folosită.

★

Ultima locuință dezvelită a fost aceea din movila nr. 5, socotită incertă în 1956, dar care s-a dovedit foarte bogată în material. Suprafața săpăturii a fost de 7 m × 4 m.

Stratigrafia. Sub stratul subțire (0,04—0,05 m) de *humus* modern, pămîntul nu e brun-roșcat ca în cazul movilelor precedente, ci negricios, amestecat cu mult cărbune. La 0,15—0,20 m adîncime apare pămîntul galben, neumblat, care trebuie considerat ca fiind la cîțiva centimetri sub nivelul antic, înegrit.

Locuința se compune dintr-o singură încăpere de formă ovală (fig. 11), avînd dimensiunile de 6,90 m × 5,80 m. Nu e, firește, exclus ca ea să fi avut și o tindă (s-au găsit fragmentele unui chiup roșu și în afara încăperii), dar conturul acesteia n-a putut fi prins. Două îngrămădiri de pietre din colțul sud-vestic al săpăturii ar putea indica un fel de pavaj.

Temelia e formată din pietre de mărime mijlocie, de formă adesea neregulată și nu întotdeauna așezate pe lat. Sînt porțiuni în care pietrele de temelie lipsesc, iar în trei locuri ele sînt dublate în exterior de un rînd de pietre mai mici (fig. 11).

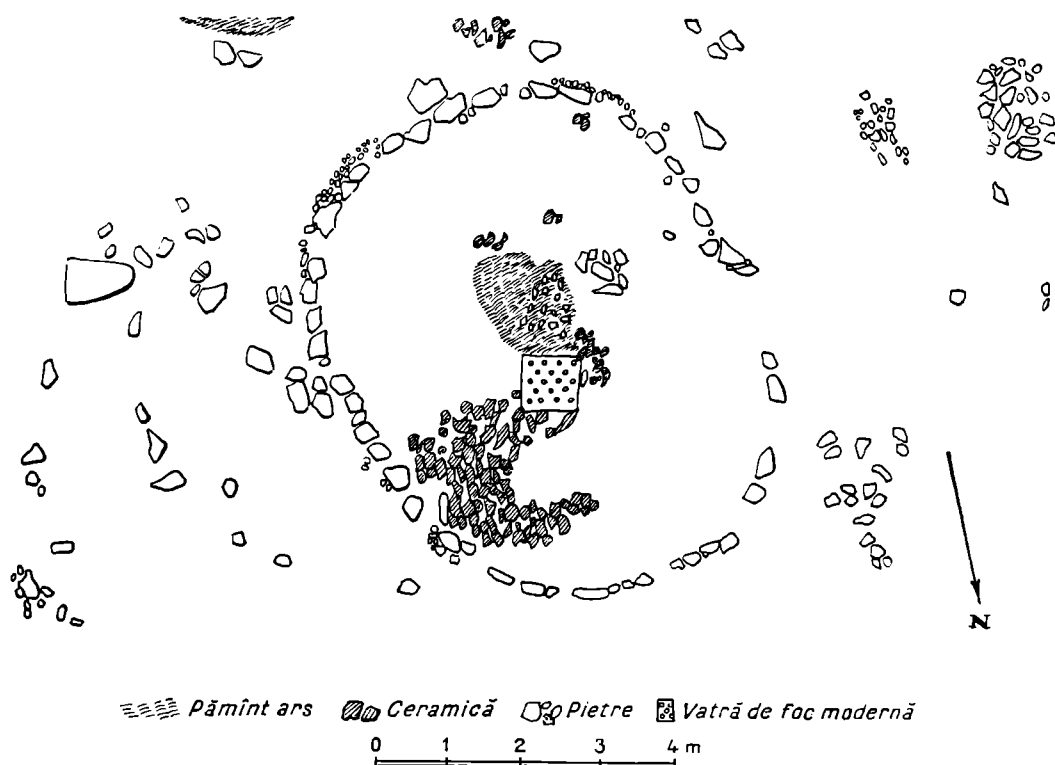

Fig. 11. — Planul locuinței din movila 5 de pe dealul Rudele.

Săparea movilei nr. 5 ne-a furnizat dovada certă că locuințele de pe Dealul Rudele au fost construite din birne prinse în cuie și cepuri de lemn, fără a se folosi fierul ca material de construcție și fără ca pereții să fie lipiți cu lut. În locuință nu s-a găsit nici un obiect de fier. S-au descoperit însă numeroase cuie și cepuri de lemn de brad carbonizate, unele purtînd urme de cioplire, precum și urme de birne arse, dovadă a incendiului care a mistuit locuința. Cu tot incendiul, nu s-au găsit urme de lipitură.

Vatra de foc, indicată de arsura roșie mai puternică și de pietrele mărunte pe care a fost construită, se află la 2 m de peretele sudic al locuinței. Judecînd după pietrele din substrucție, ea pare să fi fost aproape pătrată (0,80 m × 0,80 m), dar roșeața se întinde și dincolo de pietre.

Intrarea în locuință nu s-a putut observa.

Descoperirile din locuința dacică constau exclusiv din ceramică. Formele sînt, în genere, cele aflate în movilele nr. 3 și 4. Majoritatea vaselor, sparte dar întregibile, au fost găsite în partea de nord și nord-est a locuinței, în apropierea vetrei de foc. Și în afara locuinței însă, la marginea sudică a săpăturii, la adîncimea

de 0,10 m, s-au găsit fragmentele unui chiup roșu. La aceeași adâncime, la circa 2,50 m spre vest s-a descoperit o vatră de foc cu roșeață și multă cenușă.

Locuința dacică a ars, lucru dovedit de roșeața abundentă care se întinde pe alocuri și peste pietrele de temelie, de cuiele și cepurile de lemn carbonizate, de urma unei birne arse care intra *sub* un vas dacic, de numeroasele fragmente ceramice purtând urme vădite de ardere secundară. Incendiul, constatat *numai* la locuința din movila nr. 5, nu poate fi pus în legătură cu cucerirea romană, ci trebuie considerat întâmplător.

Trebuie amintit faptul că pe locul vechii locuințe dacice se ridica acum vreun secol o stînă modernă atestată prin cîteva fragmente ceramice și de sticlă, prin cîteva cuie aflate în glie sau imediat sub ea și datată cu un crețar austriac de la 1862. Probabil că tot această stînă a lăsat și o vatră de foc înaltă, pătrată, cu arsură neagră, care se suprapune peste vasele antice.

În afară de dezvelirea celor trei movile, în preluca Brîndușița s-au mai executat cîteva secțiuni de verificare și anume:

1. Două secțiuni transversale ale drumului care traversează poiana, una la est, cealaltă la vest de secțiunea executată în 1956¹. Ele n-au dat nici un rezultat concludent, construirea încă în antichitate a acestui drum rămînînd, astfel, o ipoteză.

2. Două secțiuni deasupra izvorului dinspre nord. Numai într-una din ele s-au găsit trei mici fragmente ceramice la circa 0,60 m adâncime.

3. O secțiune prin mlaștină, în prelungirea celei executate în 1956 prin movila de lîngă mlaștină. Nu s-au găsit obiecte antice, dar au ieșit la iveală numeroase bucăți de lemn de brad (astăzi poiana e înconjurată numai de fagi).

IV. AȘEZAREA DACICĂ DE PE MELEIA

Recunoașterea efectuată în 1956² a semnalat existența unor urme arheologice pe terasele dealului Meleia, dar sondajele sumare făcute pe platou n-au dat nici un rezultat. Cercetările din anul 1957 aveau drept obiectiv săparea uneia dintre terasele dealului și stabilirea existenței sau inexistenței urmelor arheologice pe platoul acestuia.

S-a ales pentru săpătură o terasă așezată la vreo 300 m sub plaiul Meleii, în dreapta drumului care coboară de pe Meleia în Valea Pietrosului (terasa a II-a). Pe această terasă de formă prelungă se aflau două movile bine vizibile, dintre care una, plină de buturugi, nu putea fi săpată. Pentru săparea celeilalte s-a deschis o suprafață de 10 m × 8 m. Urmele arheologice n-au întîrziat să apară. Rezultatul final al lucrărilor, care au durat de la 9 la 13 septembrie 1957, a fost descoperirea unei locuințe întru totul analoage celor de pe Dealul Rudele.

Stratigrafia. Stratul de *humus* modern e de 0,04—0,05 m, grosimea lui fiind mai mare pe alocuri din pricina rădăcinilor putrezite. Sub el se găsește solul de pădure brun-roșcat, care se îngălbenește pe măsură ce crește adâncimea. Grosimea acestui strat, care e stratul de cultură, variază între 0,15—0,20 m, sub el aflîndu-se pămîntul neumblat, nisipos, de culoare gălbuie.

¹ *Materiale*, V. p. 391.

² *Ibidem*, p. 383.

Locuința (fig. 12) se compune din trei părți: o tindă de formă ovală, o încăpere de aceeași formă (încăperea nr. 1) și o încăpere centrală, absidală (încăperea nr. 2). Evident, din tindă și din cele două încăperi n-au rămas astăzi decît pietrele de temelie.

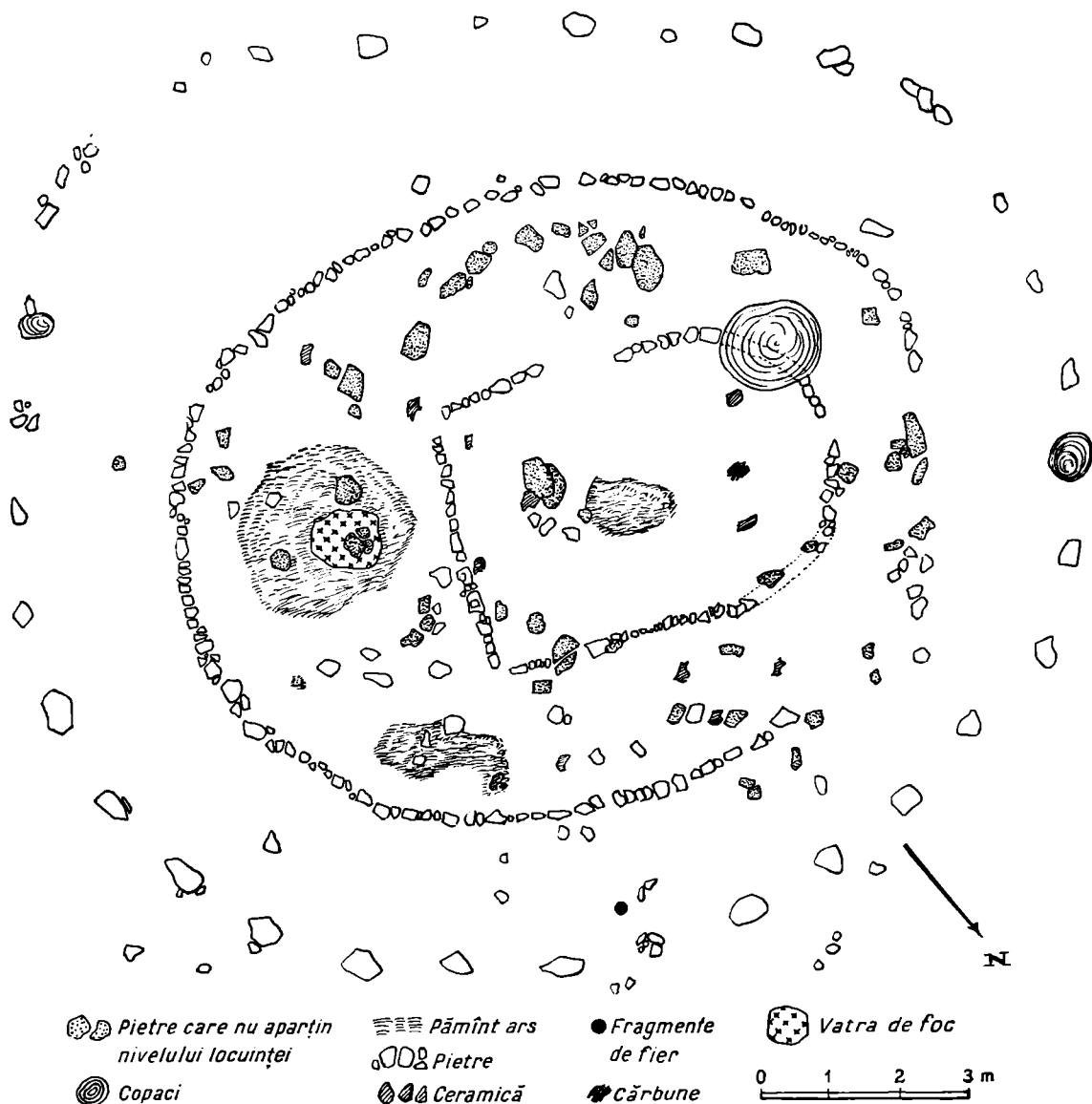

Fig. 12. — Planul locuinței de pe terasa a II-a a dealului Meleia.

Tinda e delimitată spre exterior de un șir de 33 de lespezi relativ mari (0,40—0,60 m lungime și 0,27—0,40 m lățime), așezate una de cealaltă la o distanță de 0,85—1,10 m. Diametrele acestui oval de lespezi sînt de 15,20 m și 13,60 m. Spre interior tinda e delimitată de un șir de pietre mai mici (0,05—0,30 m lungime și 0,03—0,25 m lățime) de formă neregulată. Tinda e mai lată în partea de sud a locuinței (3,05 m) și mai îngustă în partea ei de nord-est (1,90 m). În partea de nord-vest a locuinței, pietrele șirului interior lipsesc pe o porțiune de circa 2,50 m.

Încăperea nr. 1, de formă ovală, are diametrele de 11,05 m și, respectiv, 9 m. În interiorul acestei încăperi, și anume în partea ei de est, se descopere vatra de

foc, cu crustă și cu pământul din jurul ei înroșit. Forma vetrei de foc e greu de precizat, cu atât mai mult cu cât peste ea au căzut câteva pietre destul de mari.

Încăperea nr. 2 e delimitată de un șir de pietre de dimensiuni variate, așezate una lângă alta. De formă absidală, această încăpere are următoarele dimensiuni: latura de est — 3,30 m, latura de sud — 3,65 m, latura de nord — 3,50 m, latura de vest (latura curbă) — 5,50 m. Lungimea încăperii e de 5,30 m, iar lățimea ei în punctul în care absida începe să se contureze e de 3,80 m. Conturul acestei încăperi e destul de bine precizat, nelipsind decât puține pietre din temelie. Presupunem că intrarea va fi fost pe latura de sud unde, pe o porțiune de 1,20 m pietrele de temelie lipsesc cu desăvârșire, ele nefiind găsite nici alunecate spre exterior sau interior. Pavimentul încăperii e din pământ bătut. O pată roșie, neregulată, în mijlocul ei, ar putea indica resturile vetrei de foc.

Forma locuinței amintește în mod izbitor de locuința din movila nr. 3 din preluca Brîndușița¹. Nu încapă îndoială că și tehnica de construcție a fost aceeași, lipsa totală a fierului în construcție fiind o dovadă sigură în această privință. Acoperișul va fi fost construit din șindrilă. Foarte probabil că pe el erau așezate pietre pentru a-l împiedica să fie smuls de vînt. Pietrele acestea le întîlnim acum la un nivel cu 0,10—0,15 m mai înalt decât pietrele de temelie (fig. 12), aproape exclusiv în interiorul celor două încăperi. E posibil ca tinda să nici nu fi fost acoperită.

Descoperirile, cu excepția unei toarte de fier aflate în tindă, constau exclusiv din ceramică. Aceasta e analoagă ceramicii de la Rudele², distingîndu-se trei categorii:

a) ceramică din pastă proastă, poroasă, de culoare neagră și neagră-roșcată (în special vase cu butoni);

b) ceramică din pastă bună, roșie: în special chiupuri mari și mijlocii (cu totul vreo cinci-șase, dintre care unul sau două cu «guler»), precum și o oală cu toartă lipită și trei-patru capace, dintre care unul ornamentat cu valuri paralele;

c) ceramică din pastă bună, de culoare neagră și cenușie: două-trei capace, o ulcică, o ceașcă, o farfurie, două oale cu toartă aplicată etc. Majoritatea vaselor, în general sparte, s-au găsit în încăperea nr. 1.

În ceea ce privește caracterul locuinței, nu ne îndoim că ea trebuie să fi fost, *ca și locuințele din preluca Brîndușița, o stîină sau, mai degrabă, un sălaș, nefolosit în timpul iernii*. Locuința n-a fost distrusă, ci, probabil, părăsită fără grabă.

★

Prin movila acoperită cu buturugi de pe aceeași terasă s-a trasat o secțiune lungă de 9 m și lată de 2 m, orientată nord-sud. Sub stratul de *humus* modern gros de 0,05 m apare obișnuitul sol brun-roșcat de pădure (0,20—0,25 m grosime), iar sub el pământul galben neumblat. La 4,50 m de capătul de sud al secțiunii, imediat sub nivelul actual, apare în peretele de vest un strat de arsură gros de 0,40 m și lung de 0,90 m. În peretele de est al secțiunii, la 2,20 m de capătul ei nordic și la 0,20 m adîncime, apare un strat de roșeață gros de 0,05 m și lung de 0,60 m. Singurele descoperiri sînt o scoabă de fier și câteva fragmente ceramice negre și roșii. Această movilă nu acoperă o locuință. Urmele de arsură pot proveni de la vetre de foc în aer liber, antice sau moderne.

★

¹ *Materiale*, V. p. 387—388 și fig. 1.

² *Ibidem*, p. 390; vezi și *supra*, p. 343—344.

Pe platoul Meleii s-au executat două secţiuni. Prima, executată de-a lungul unui şir de pietre de stîncă aflate la suprafaţă, n-a scos la iveală decît cioburi răzleţe. A doua însă (fig. 13), lungă de 11 m şi lată de 1 m, executată printr-o movilă de formă neregulată, înaltă de aproximativ 1 m şi cu un diametru de circa 10 m, a infirmat părerea noastră mai veche¹ că platoul, pe care astăzi se află t-rei stîni, n-ar fi fost locuit în antichitate. S-au găsit aici numeroase fragmente ceramice tipic dacice trecute prin foc, precum şi cîteva obiecte de fier. În ambii pereţi se observă urme puternice de arsură (pămînt roşu-cărămiziu sfărîmicios şi cărbune), iar în peretele de vest se văd bine urmele unor pari care pătrund în pămîntul virgin.

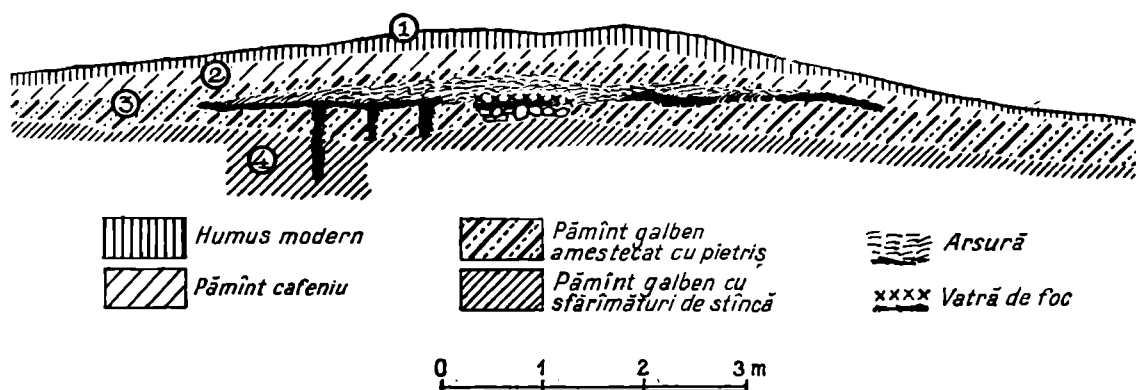

Fig. 13. — Profilul peretelui de vest al secţiunii prin locuinţa de pe platoul dealului Meleia.

V. RECUNOAŞTERI PE TEREN LA SUD-EST DE COSTEŞTI

În vara anului 1957 au continuat recunoaşterile pe teren, menite să semnaleze existenţa unor noi puncte locuite din regiunea cetăţilor dacice. Recunoaşterile pe teren au fost efectuate pe partea dreaptă a Apei Grădiştei, la sud-est de satul Costeşti, cuprinzînd următoarele puncte:

Şcoala din deal. În locul numit Olteţ se află o nouă şcoală a satului Costeşti, terminată în anul 1957. Lucrările de săpare a temeliei au scos la iveală fragmente ceramice diverse, pierdute azi. Informaţi însă de localnici asupra acestor descoperiri întîmplătoare, am efectuat cîteva sondaje în jurul şcolii, aflînd cioburi şi bucăţi de lipitură. În apropierea şcolii, în grădina locuitorului Ion Bildea Sturzescu, sondajele fac să apară bucăţi de lipitură cu urme de nuiel, şi multe fragmente ceramice roşii, printre care un fund de vas.

Şeaua lui Crai (Hoaga lui Crai). În acest loc, în peretele din stînga drumului, se văd urme clare de roşeaţă. Un sondaj superficial dă la iveală numeroase fragmente ceramice.

Pîrîul Scurtele. Deasupra acestui pîrîu, în apropierea casei locuitorului Vasile Năstoiu, o prăbuşire de teren a scos la iveală cîteva tuburi de conductă, aflate, după spusele stăpînului casei, cam la 1 m sub nivelul actual.

Dosul Beliei. Aproape de valea Apei Grădiştei, într-o poieniţă, pe locul ţaranului Ilie Şerban, un sondaj sumar descopere mai multe fragmente ceramice.

Sub Bordul. Acest loc, numit şi « Şesurile de sub Bordul », e situat dedesubtul fostei « Poieni a Bordului », astăzi invadate de pădure. Aici se află cîteva terase.

¹ Cf. Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului, în *Materiale*, V, p. 383.

Sondajul efectuat pe prima dintre ele scoate la iveală numeroase fragmente de chirpic roșu, sfărâmișos, cu pietricele și urme de paie și nuiele. Pe aceeași terasă, un alt sondaj face să apară la circa 0,30 m adâncime un strat masiv de chirpic fățuit, gros de 0,12—0,15 m. Tot aici apare și un ciob mic, negru, din pastă sfărâmișoasă. Pe alte două terase din acest loc, sondajele descoperă numeroase urme de chirpic. La suprafață aflăm două cioburi de culoare neagră-cenușie.

La vreo 250—300 m mai jos, către vale, se găsește o altă terasă, prin care a fost săpat un șanț pentru jilip. Pe marginea șanțului s-au găsit cioburi numeroase, printre care și fragmente de buze « în trepte ». Sondându-se în diferite puncte ale terasei, apar diverse fragmente ceramice, printre care bucăți de buze de vase (lîngă jilip) și fragmente dintr-un fund de vas (către mijlocul terasei).

Fără a avea importanța și amploarea recunoașterilor efectuate în campania din vara anului 1956¹, recunoașterile din 1957 au indicat totuși cîteva puncte noi, locuite în epoca dacică.

VI. CASTRUL ROMAN DE LA ORĂȘTIOARA DE SUS

Despre ruinele romane de la Orăștioara de Sus (raion Orăștie) literatura arheologică luase cunoștință încă de pe la mijlocul sec. XIX. Forma dreptunghiulară în care se încadrau aceste ruine a făcut pe primii cercetători să identifice urmele zidurilor, pe atunci încă vizibile, precum și materialul arheologic și numismatic ce ieșea la suprafață, cu un castru de piatră din vremea stăpînirii romane.

În antichitate, pe locul unde se va înălța castrul, existase deja o veche așezare din prima vîrstă a fierului, suprapusă pe o alta mai veche de la începutul epocii bronzului. Urmele acestor două așezări, din vremea comunei primitive, au fost sesizate în săpăturile noastre, ambele fiind acoperite de ruinele castrului roman, a cărui latură vestică se mai poate urmări și azi cu ușurință, zidul păstrîndu-se pe alocurea pînă la suprafață.

Locul unde se găsește azi castrul poartă numele de *Piatra Grădiștei*, cuprins în teritoriul de nord al satului Orăștioara de Sus, pe malul stîng al rîului. Terenul a fost săpat mult de rîul *Apa Orașului*, care a nimicit cu desăvîrșire laturile de est și sud, rămînînd numai un singur colț cu o bună parte din zidul vestic de incintă și mai puțin din zidul nordic. La această acțiune a naturii s-au adăugat apoi, devastările localnicilor, care au scos uneori piatra pînă la temelie, mai cu seamă pe latura zidului nordic, care mai apoi a fost tăiată de linia ferată îngustă ce străbate lunca Apei Orașului (fig. 14).

În general, zidul castrului, atît cît a fost cruțat pînă în momentul dezvelirii, nu depășește grosimea de 1 m. El este lucrat din piatră de rîu, alternînd cu piatră de stîncă și blocuri de calcar conchilic scoase din ruinele cetății dacice de la Costești. Colțul de nord-vest, foarte deteriorat din pricina săpăturilor nesistematice întreprinse aici prin anii 1907 sau 1908, cu rezultate necunoscute, formează o curbă perfectă de 90°, în interior cu resturile unui turn de colț, de dimensiuni reduse (2,60 m × 2,60 m). Agger-ul este format dintr-un pămînt tare, bine bătătorit, de culoare castanie. Berma e îndeajuns de bine păstrată, avînd o lățime de 2,50 m, dintr-un pămînt de aceeași culoare. Pe suprafața bermei se văd pietrele desprinse din zid și cîteva cărămizi, unele chiar întregi, majoritatea pedale. Cele mai numeroase fragmente de țigle, mai rar întregi, însoțite de tot atîtea fragmente

¹ cf. *Materiale* V, p. 380—385.

de olane, au fost aflate acolo unde zidul e întrerupt (probabil locul porții de vest) și la colțul nord-vestic. Ca și în cazul celor mai multe caestre ale trupelor auxiliare, șanțul e puțin adâncit, atingînd de-abia 1,20 m, măsurat de la linia de nivel a bermei și lat de 5,50 m, umplut cu dărîmăturile căzute din zid, în majoritate pietre și cîteva cărămizi.

La colțul de nord-vest, lîngă zid chiar pe bermă, au fost găsite mai multe lespezi mari de piatră, printre care și o stelă funerară cu inscripție latină și de o frumoasă execuție sculpturală. Monumentul fusese ridicat în amintirea lui *Iulius Secundus explorator*, originar din *Colonia Agrippina* (azi Köln). Forma

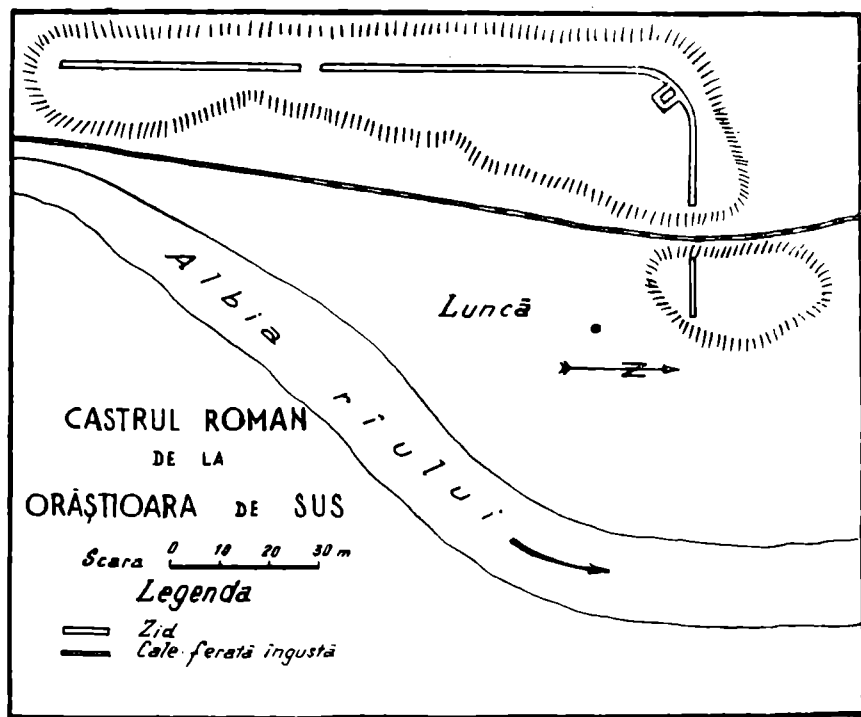

Fig. 14. — Planul de situație a castrului roman de la Orăștioara de Sus.

pătrată a literelor, felul cum apare numele unității în care a servit *Iulius Secundus*, cît și maniera de execuție a sculpturii, determină încadrarea monumentului în prima jumătate a sec. II (Traian sau Hadrian), în orice caz într-o epocă anterioară împăratului Marcus Aurelius. A doua inscripție găsită în același loc este un *titulus honorarius* de forma unui mic altar, pus în cinstea împăratului Commodus (180—192). Ambele monumente nu poartă urme de tencuială și ca și lespezile de piatră, amintite mai sus, se pare că au fost folosite la consolidarea bermei, cînd castrul de pămînt a fost transformat în unul de piatră, sau cu ocazia anumitor renovări. A treia inscripție, aceasta cu urme de tencuială, este un bloc desprins mai tîrziu din zid, în care s-au săpat literele PC III, încadrate de o *tabula ansata*. Însemnarea se referă la o refacere a zidului castrului pe o distanță de 103 pași, măsurat de la colțul nord-vestic, din punctul unde piatra era deja fixată în zid.

Stampile pe cărămizi, țigle și olane s-au întîlnit din abundență, mai ales pe materialele găsite pe locul unde presupunem că a trebuit să existe poarta, cît și în colțul nord-vestic. Pentru stampilarea țiglelor și cărămizilor au fost folosite două sau trei matrițe. Toate stampilele amintesc în inițiale unitatea

N(umerus) G(ermanicianorum) E(xploratorum), unitate de a cărei prezență se știa în Dacia dintr-o inscripție din *Apulum* (Alba Iulia), nefiind cunoscută pînă acum garnizoana de staționare. Mai amintim totodată că datorită acestor importante materiale epigrafice, apărute cu ocazia cercetărilor efectuate la acest castru, sîntem în măsură să corectăm lectura de întregire a altor două inscripții dacice, dintre care una aflată tocmai la Orăștioara de Sus. Aceste recente descoperiri de ordin epigrafic au fost pomenite în cursul unei comunicări făcute de prof. C. Daicoviciu la Congresul de Epigrafie greacă și latină din Roma, ținut în septembrie 1957.

Dintre monumentele sculpturale amintim numai un bloc de calcar conchilic, aflat în zidul castrului, tăiat probabil dintr-un *cippus* cu chenar în formă de astragale și ulterior folosit ca piatră de zid.

Ceramica găsită în număr mare în șanțul nordic și într-o secțiune din afara castrului, trasă paralel cu zidul vestic, constă din fragmente de culoare roșie, cenușie și neagră, lucrate cu roata, de formele tipului provincial cunoscut și răspîndit peste tot în Dacia. Din materialul ceramic de import amintim cîteva puține fragmente de *terra sigillata* de culoare roșie, cu figuri în relief, de factură occidentală. În preajma zidului de incintă, în interior, într-o groapă adîncită în apropiere de *agger*, s-au găsit cîteva fragmente de vase din pastă primitivă, lucrate cu mîna, de caracter neîndoielnic dacic. La fel și în exterior, lîngă zid, s-au aflat fragmentele unui vas lucrat cu roata, din epoca romană, prevăzut însă cu decor într-un totu asemănător vaselor de factură autohtonă.

Printre obiectele de metal, demn de remarcat este numai un *pugio* de fier, bine conservat, găsit în șanțul nordic, de tipul caracteristic cunoscut al acestei arme.

În cursul săpăturii, în șanțul nordic, s-a găsit o singură monedă, bine conservată. Moneda este una din seria emisiunilor de denari a împăratului Elagabal.

În concluzie, deși rezultatele săpăturilor întreprinse la acest castru, nu au adus încă o deplină lămurire în ce privește originea castrului și data înlocuirii unui presupus castru de pămînt cu unul sigur de piatră, totuși putem spune că descoperirile efectuate, constatările și observațiile sînt de un interes deosebit în legătură cu istoria militară a provinciei Dacia. Despre forma și dimensiunile castrului nu ne putem face decît o aproximativă idee, el fiind mai bine de trei pătrimi nimicit de torenții anuali ai Apei Orașului. Măsurătorile, pe care le dau vechii cercetători, nu prezintă siguranța unor certitudini, deoarece ele figurează în mod deosebit la fiecare autor. Din constatarea grosimii reduse a zidului (1 m) și dacă luăm în seamă și alte considerente de ordin secundar, bănuim că dimensiunile castrului nu au fost prea mari, el situîndu-se printre castelele mici, sau cel mult mijlocii, ale Daciei. Dacă admitem că locul unde se întrerupe zidul vestic corespunde cu locul porții de vest și dacă această poartă se găsea la mijlocul zidului, sau aproape la mijloc, atunci zidul vestic, și în mod mai mult decît probabil și cel estic, nu depășeau lungimea maximă de 160 m. Bănuim apoi, deși nu avem certitudine directă, existența unui castru de pămînt, care însă n-a fost constatat în secțiunile executate, acestea fiind puțin concludente mai ales în ce privește structura *agger*-ului, unde eventual ar fi trebuit să apară vechiul *vallum* de pămînt. Un indiciu slab și nesigur despre existența unui *vallum* anterior zidului de piatră este constatarea făcută într-o secțiune trasată perpendicular pe zidul vestic, unde s-a văzut că acest zid este adîncit direct în *agger*, care anterior a putut forma valul de pămînt. Dacă această ipoteză ar fi adevărată, atunci înlocuirea castrului de pămînt cu cel de piatră s-a făcut probabil pe la sfîrșitul sec. II, sau începutul sec. III, admițînd că inscripția lui Commodus și-a găsit întrebuințarea cu această ocazie. De un alt indiciu mai categoric deocamdată nu dispunem.

Un lucru este însă dovedit: anume, la construirea castrului de piatră s-au folosit din belşug şi blocuri din ruinele cetăţilor dacice de la Costeşti¹, ca şi unele vechi monumente epigrafice funerare sau onorare.

Însfîrşit, numele unităţii ce staţiona aici este astăzi pe deplin dovedit. În trecut siglele, de pe ţigle sau cărămizi, găsite pe locul acestor ruine, au fost greşit citite, iar prin lectura şi întregirea lor, de asemenea greşită, se plasa aici o unitate de existenţă fantezistă.

În preajma castrului, pe teritoriul satelor Orăştioara de Sus şi Bucium, s-au semnalat şi urmele unei aşezări civile. Monumentul funerar amintit mai sus, ca şi alte câteva descoperiri de pe dealurile din împrejurimi², dovedesc că aşezările de caracter gospodăresc, dispersate pe valea Apei Oraşului, prezentau o oarecare importanţă pentru economia acestei regiuni.

În ce priveşte lămurirea fazelor de construcţie a acestui castru, al cărui început credem că trebuie pus în legătură cu etapele pătrunderii armatelor romane pe valea Apei Oraşului în cursul războaielor dacice, cât şi pentru lămurirea altor probleme legate direct de sistemele militare de construcţie (poarta de vest, turnurile de la intrare, *agger*-ul etc.), ca şi pentru lămurirea topografică a locuinţelor de caracter civil, a necropolei etc., sperăm că încă o campanie de cercetări pe teren va putea ajuta la umplerea acestor goluri, aducînd nebănuite surprize, putîndu-se trece cît mai curînd la întocmirea unei monografii cît mai complete.

C. DAICOVICIU, N. GOSTAR
şi H. DAICOVICIU

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГРЭДИШТЯ-МУНЧЕЛУЛУЙ — КОСТЕШТИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

1. Крепость Костешти

Раскопки на верхнем плато. На верхнем плато в 1956 и 1957 гг. была почти полностью раскопана площадь между обеими башнями I и II, причем кроме этой, чисто исследовательской части работы были приняты меры к полной очистке всей площади вплоть до древнего горизонта, чтобы дать возможность произвести начатые в крепости работы по восстановлению, выявлению и укреплению.

В западной части площади найдены многочисленные следы жилищ. Оказалось возможным определить четыре помещения (рис. 1). Не исключается, что там существует одно большое многокомнатное здание. В качестве строительного материала использовано дерево; приемы стройки обычные для жилищ на Дялул-Грэдиштей.

Наиболее интересной находкой 1957 г. на верхнем плато является печь, по-видимому, для выпечки хлеба; это единственная печь, найденная в дакийских поселениях в горах Орэштией (рис. 1/4 и рис. 2). Печь поставлена на цоколь из хорошо отмученной желтой глины с двумя прослойками речной гальки (рис. 3). Печной очаг имеет овальную форму; он сделан весьма прочно, без примеси мякины и поставлен на слой речной гальки. Во всех жилищах найден обильный археологический материал, состоящий из остатков строений, глиняных сосудов, железных, бронзовых и стеклянных изделий. Было также обнаружено много костей домашних и диких животных.

Возле башни-жилища I с южной стороны обнаружено несколько открытых очагов, которыми, весьма вероятно, пользовались либо бежавшие в крепость во время дако-римских

¹ C. Daicoviciu, *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, Bucureşti, 1951, p. 7.

² Ibidem.

войн лица, либо более многочисленные защитники крепости, а необычайно большое количество найденных вокруг очагов костей является остатками их пищи.

На верхнем плато определен лишь один жилой горизонт, очень слабо представленный, за исключением западной части, весьма богатой археологическими следами.

II. Работы в Грэдештя-Мунчелулуй

1. *Небольшое круглое святилище.* Это святилище было раскопано в 1952 г. лишь наполовину; полностью его вскрыли лишь в 1957 г., не дойдя повсюду до древнего горизонта. В 1952 г. проводились наблюдения над общим контуром святилища. Установленные тогда измерения и расположение столбов оказались точными. Два столба, не обнаруженные на их первоначальных местах, — один широкий и один узкий — были найдены в 5—6 м в направлении большого круглого святилища. В северной половине святилища, раскопанного в 1957 г., были обнаружены еще три ямы для деревянных столбов.

2. *Большое круглое святилище.* Исчерпывающие раскопки этого памятника были произведены еще в 1951 г. В святилище оставалось несколько буков-великанов, удаленных при раскопках 1957 г. У корней одного из этих деревьев был обнаружен четырехугольный очаг, построенный из речной гальки, скрепленной сильно обожженной желтой глиной, в особенности в верхней части.

3. *Древнее святилище на террасе XI.* Древнее святилище на террасе XI было частично вскрыто в 1956 г.; работы продолжались и в 1957 г. Было найдено 59 известняковых дисков (рис. 7), из коих 7 расположены между вторым и третьим рядом, а также 7 столбов из андезита, продолжающих открытую при прошлых раскопках линию столбов святилища II. Была раскопана северная стена древнего святилища, параллельная южной. Перпендикулярно к ней расположена платформа из известняковых глыб, принадлежащая, по-видимому, святилищу II.

В 1957 г. был разрешен вопрос о 7 дисках, находящихся между вторым и третьим рядами. Первоначально эти диски, по-видимому, принадлежали древнему святилищу, в котором таким образом было 60 дисков (рис. 7). Это соответствует количеству дисков святилища с основаниями из андезита на террасе X, занявшего, весьма возможно, место древнего святилища на террасе XI. Из этих дисков 7 были использованы в качестве подставок для деревянных столбов в центре святилища II с андезитовыми столбами. Так как святилище II было меньше, чем древнее святилище, было использовано лишь 7 дисков, оставшийся же 8-й был, должно быть, использован, где-то в другом месте. В том же 1957 г. с большой вероятностью было установлено, что так называемая мощеная полоса на западной стороне святилища существует и на остальных трех сторонах и представляет собой основание андезитовых столбов святилища II.

Особенно важным открытием является водопровод, сделанный из гончарных труб, аналогичный римскому, находящийся на уровне древнего святилища и доставлявший воду из источника, находящегося на расстоянии нескольких сот метров под террасой X. Водопровод был прослежен на протяжении 22 м (рис. 7). Возможно, что по этому водопроводу поступала вода, необходимая для выполнения обрядов и что он соответствовал каменному желобу андезитового святилища на террасе X.

Должно быть произведено полное вскрытие святилища и всех его пристроек, лишь после этого можно будет сделать окончательные выводы.

III. Дакийское поселение на Дялул-Руделе

После работ 1957 г. раскопки дакийского пастушеского поселения на Дялул-Руделе можно считать практически законченными, в частности, после вскрытия холмов 4, 1, 5 (при предыдущих раскопках относительно последнего были сомнения). Жилище в холме 4 состояло из сеней, почти овальной формы и прямоугольного, почти квадратного помещения (рис. 10), а жилище в холме 5 (рис. 11)—из одного овального помещения. Как от жилища в холме 3, вскрытого в 1956 г., так и от этого жилища осталось лишь основание из отбитых от скалы камней. Над этим основанием в древности возвышались стены из толстых бревен, скрепленных гвоздями и клиньями из того же материала. Стены не были облеплены глиной. Находки состоят из красной, серой и черной керамики (большие сосуды, сосуды с кнопками, крышки, горшки и т.п.). Железные изделия немногочисленны.

Форма жилища на холме I не могла быть установлена по причине полного разрушения каменного фундамента. Там было найдено всего одно железное звено, три куска кремня для добывания огня и отдельные керамические фрагменты. Не было найдено ни одного целого

сосуда, ни даже такого, который можно было бы восстановить. Жилище на холме I, по-видимому, было покинуто в то время, когда поляна еще была обитаема и ею пользовались.

IV. Дакийское поселение у Мелея

На террасе, расположенной на 300 м ниже плато Мелея, против дороги, которая спускается в Валя-Пьетросулуй (терраса II), было раскопано дакийское жилище типа жилищ, открытых на Дялул-Руделе. Жилище (рис. 12) состоит из овальных сеней и двух помещений — одного овального и другого в виде апсиды. От всего строения осталось лишь его наземное основание. Жилище было построено из дерева (без железного материала), стены не были обмазаны глиной, а на крышу — по всей вероятности из дранки, — были наложены камни, чтобы ее не снесло ветром. Находки, за исключением одной железной ручки, состоят из керамики: сосуды с кнопкой из пористого теста черного и красновато-черного цвета, большие сосуды и крышки из хорошего красного теста; крышки, чашка, тарелка и т.д. из хорошего теста черного и серого цвета. Можно считать, что жилище на Мелее находилось на месте летнего выпаса овец и вообще было убежищем, которым зимой не пользовались.

Исследования 1957 г. доказали, что и плато Мелея в древности было обитаемо. Заложенный на плато шурф выявил сгоревшее жилище (рис. 13). Было найдено много фрагментов типично дакийской керамики, а также несколько железных изделий.

V. Разведка на участке к юго-востоку от Костешти

Хотя разведка 1957 г. не имела такого значения и не достигла такого объема, как в 1956 г., она все же выявила 4—5 новых пунктов, обитаемых в эпоху даков. Наиболее значительные из них находятся в «Шкоале-дин-Дял» и «Суб-Бордул», где было найдено много керамических фрагментов и куски глиняной обмазки.

VI. Римский *castrum* в Орэштиоаре-де-Сус

В римском *castrum*, расположенном в урочище Пятра-Грэдиштей у села Орэштиоаре-де-Сус, было сделано в 1957 г. несколько разрезов. Так как река Апа-Орашулуй разрушила значительную часть стен, от всего *castrum* остался лишь северо-западный угол, значительная часть западной стороны и незначительная часть северной стороны (рис. 14).

Толщина окружающей *castrum* стены не превышает одного метра. Она сделана из речной гальки, смешанной с камнем, известняком с раковинами из руин дакийской крепости в Костешти. *Agger* сделан из твердой, хорошо утрамбованной, бурого цвета земли. *Berma* — из земли такого же цвета и имеет в ширину 2,50 м. В северо-западном углу обнаружены следы башни небольших размеров (2,60 × 2,60 м).

На найденных при раскопках многочисленных кирпичях и черепице есть клеймо: *N(umerus) G(ermanicianorum) E(xploratorum)*. Таким образом выяснилось место стоянки этой воинской части, о присутствии которой в Дакии было известно из найденной в *Apulum* надписи.

В северо-западном углу на самом подстенке было обнаружено несколько каменных плит, положенных там для его укрепления. Среди них выделяется надгробный камень в память *Iulius Secundus explorator* и один *titulus honorarius* в виде небольшого алтаря в честь императора Коммода. Выпавший из стены камень с надписью *P C III*, окруженной *tabula ansata*, свидетельствует о перестройке стены на протяжении 103 шагов, считая от северо-западного угла, от точки, где установлен этот камень.

Во время раскопок найдено много фрагментов провинциальной римской керамики, металлические предметы и всего лишь одна монета — денарий Элагабала.

В результате произведенных раскопок не удалось установить, предшествовал ли земляной *castrum* каменному.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — План верхнего плато крепости в Костешти.
 Рис. 2. — План печи помещения 4.
 Рис. 3. — Профиль печи помещения 4.
 Рис. 4. — Серебряный браслет, найденный возле башни I.
 Рис. 5. — Профиль верхнего плато крепости в Костешти близ башни I.
 Рис. 6. — План большого круглого святилища с открытым в 1957 г. очагом.
 Рис. 7. — План известнякового (древнего) и андезитового (нового) святилищ, расположенных на террасе XI.

Рис. 8. — Профиль площадки, северной стороны.

Рис. 9. — Профиль разреза восточной стороны квадратного помещения жилища 4 на Дялул-Руделе.

Рис. 10. — План жилища в холме 4 на Дялул-Руделе.

Рис. 11. — План жилища в холме 5 на Дялул-Руделе.

Рис. 12. — План жилища на террасе II горы Мелси.

Рис. 13. — Профиль западной стены разреза через жилище на плато горы Мелси.

Рис. 14. — План расположения римского castrum в Орэштиоаре-де-Сус.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE GRĂDIȘTEA MUNCELULUI — COSTEȘTI

RÉSUMÉ

I. «Cetățuia» Costești

Les fouilles du plateau supérieur. Pendant la campagne de 1957, les travaux effectués sur le plateau supérieur ont complètement dégagé la portion située entre les tours n° I et n° II. Outre les recherches proprement dites, les fouilles devaient également dégager jusqu'au niveau antique l'ensemble du plateau, afin de permettre les reconstitutions, les mises en valeur et les consolidations entreprises à la «Cetățuia» (La citadelle).

De nombreuses traces d'habitations ont été découvertes dans la moitié Ouest du plateau. On a pu y identifier quatre locaux (fig. 1). Il n'est pas exclu qu'il s'agisse là d'un seul bâtiment à plusieurs chambres. Le matériel de construction utilisé est le bois, employé de la manière habituelle aux habitations de la colline de Grădiștea.

La découverte la plus intéressante faite en 1957, sur le plateau supérieur de la «Cetățuia», est un four, très probablement un four à pain, unique jusqu'à présent dans les établissements daces des monts d'Orăștie (fig. 1/4 et fig. 2). Ce four est disposé sur un socle d'argile jaune bien damée et pourvu de deux couches de galets de rivière (fig. 3). La sole du four, sur laquelle brûlait le feu, est formée d'un enduit de forme ovale, très résistant, sans bale, disposé sur une couche de galets de rivière. On a découvert dans toutes les habitations un matériel archéologique très abondant, consistant en restes de bâtiments, en objets de fer, de bronze et de verre. De nombreux ossements d'animaux domestiques et de bêtes sauvages y ont également été trouvés.

A proximité de la tour-habitation n° 1, on a constaté sur son flanc méridional l'existence d'âtres ouverts, très probablement utilisés par ceux qui s'étaient retirés à l'abri de l'enceinte, à l'occasion des guerres daco-romaines, ou par les défenseurs de la forteresse, plus nombreux qu'à l'ordinaire, et la quantité insolite d'ossements découverts au voisinage des âtres serait des restes de leurs repas.

Un seul niveau d'habitation, pour la plupart assez faiblement attesté, a été constaté sur un plateau supérieur, sauf sur le côté occidental qui est très riche en vestiges archéologiques.

II. Les travaux de Grădiștea Muncelului

1. *Petit sanctuaire circulaire.* Ce sanctuaire n'avait été dégagé qu'à moitié en 1952; il l'a été entièrement en 1957, mais sans qu'on ait atteint partout le niveau antique. La campagne de l'année 1952 a recherché le contour de l'ensemble du sanctuaire. La disposition des colonnes et les dimensions déterminées alors se sont avérées exactes. Parmi les piliers qui manquaient de leur emplacement initial, deux, dont un large et un étroit, ont été découverts à environ 5—6 m vers le grand sanctuaire circulaire. Dans la moitié Nord du sanctuaire, dégagée en 1957, on a encore découvert les trois fosses de trois piliers en bois.

2. *Grand sanctuaire circulaire.* Le monument a été complètement dégagé en 1951. Trois hêtres énormes, qui y étaient restés, en ont été retirés en 1957. Un âtre carré, formé de pierres rondes, de rivière, cimentées avec de la glaise jaune devenue très rouge, à la surface surtout, a été trouvé sous les racines d'un de ces arbres.

3. *Le sanctuaire ancien de la terrasse XI.* Ce sanctuaire a été partiellement dégagé en 1956; les travaux ont continué en 1957. On y a découvert en tout 59 disques de pierre calcaire (fig. 7), dont sept se placent entre la deuxième et la troisième rangées. On y a également ramené au jour sept piliers d'andésite, qui continuent la rangée de piliers du sanctuaire II, découverte lors de la campagne précédente. Un mur a été découvert sur le flanc Nord du sanctuaire ancien, mur parallèle à celui qui clôt le flanc Sud. Perpendiculaire à celui-ci, se trouve une sorte de plate-forme faite de blocs de pierre calcaire, qui semble appartenir au sanctuaire II.

La campagne de 1957 a permis de résoudre le problème des sept disques trouvés entre la deuxième et la troisième rangées. Ils ont appartenu initialement au sanctuaire ancien, qui a dû en compter une soixantaine (fig. 7), chiffre correspondant au nombre de disques du sanctuaire à base d'andésite de la terrasse X, qui a vraisemblablement pris la place de l'ancien sanctuaire de la terrasse XI. Ces disques ont été réutilisés pour servir de bases à certains piliers en bois, sis au centre du sanctuaire II à piliers d'andésite. Le sanctuaire II, étant plus petit que l'ancien sanctuaire, n'a utilisé que sept disques. Il n'en restait plus qu'un seul qui a probablement été utilisé ailleurs. C'est encore pendant la campagne de l'année 1957 qu'on a pu établir, avec la plus grande probabilité, que le prétendu pavage du flanc Ouest du sanctuaire se prolonge également sur les trois autres côtés et représente les fondations des piliers d'andésite du sanctuaire II.

Une autre découverte particulièrement importante est celle d'une conduite d'eau en terre cuite semblable à celles dont se servaient les Romains, qui a été trouvée au niveau du sanctuaire ancien; elle permettait de capter l'eau d'une source, située à quelques centaines de mètres, sous la terrasse X. Cette conduite a été suivie sur une longueur de 22 m (fig. 7). Il s'agit probablement d'une conduite d'eau sacrée, correspondant à la rigole en pierre du sanctuaire d'andésite de la terrasse X.

Il ne reste plus qu'à dégager complètement le sanctuaire et toutes ses annexes et à en trier alors des conclusions définitives.

III. La station dace du Dealul Rudele

Lors de la campagne de fouilles de l'été 1957, cette station de pâtres daces a été dégagée à peu près complètement par les fouilles des buttes n° 4, 1, 5 (cette dernière avait été considérée incertaine lors des fouilles précédentes). L'habitation de la butte n° 4 se compose d'une sorte d'antichambre à peu près ovale et d'une chambre rectangulaire, presque carrée (fig. 10), tandis que celle de la butte n° 5 (fig. 11) n'a qu'une seule chambre ovale. Tout comme dans le cas de l'habitation de la butte n° 3, fouillée en 1956, il n'en subsiste plus que les fondations en pierres sur lesquelles s'élevaient dans l'antiquité les parois faites de grosses poutres de bois assemblées à l'aide de clous et de chevilles en bois. Les parois n'étaient pas enduites de glaise. Les découvertes consistent surtout en céramique rouge, grisâtre ou noire (jarres, vases pourvus de boutons, couvercles, pots, etc.). Les objets en fer sont peu nombreux.

La forme de l'habitation de la butte n° 1 n'a pas pu être précisée à cause du bouleversement des pierres servant de fondation. On n'y a trouvé qu'un anneau de fer, trois morceaux de pierre à briquet et des fragments céramiques disparates, mais nul vase entier ou susceptible d'être reconstitué. L'habitation de la butte n° 1 a probablement été abandonnée à une époque où la clairière était encore habitée et utilisée.

IV. La station dace de Meleia

Une station dace, du type de celles découvertes sur le Dealul Rudele, a été mise au jour sur une terrasse située à environ 300 m en contrebas du plateau de Meleia, à droite du chemin qui descend vers la vallée du Pietros (terrasse II). Elle se compose d'une sorte d'antichambre ovale et de deux chambres, l'une ovale et l'autre à abside (fig. 12). Il ne subsiste plus de toute la construction que les fondations situées à même le sol. Cette habitation était en bois (sans clous de fer); ses parois n'étaient pas enduites de glaise et sur la toiture, probablement en bardeaux, on avait disposé des pierres pour empêcher le vent de l'emporter. A l'exception d'un anneau en fer, les découvertes qui y ont été faites consistent exclusivement en céramique: vases ornés de boutons, en pâte poreuse noire ou noir-rougeâtre, jarres et couvercles d'une bonne pâte rouge, couvercles, une tasse, une assiette, etc., en bonne pâte noire ou grisâtre. L'habitation du plateau de Meleia doit être considérée comme une bergerie inutilisée durant l'hiver.

Les recherches faites dans l'été 1957 ont prouvé que le plateau de Meleia a également été habité dans l'antiquité. Une section pratiquée sur ce plateau a permis d'identifier une habitation incendiée (fig. 13). On y a trouvé de nombreux tessons typiquement daces, ainsi que quelques objets en fer.

V. Investigations au Sud-Est de Costești

Sans avoir l'importance et l'ampleur des investigations de 1956, les reconnaissances faites en 1957 ont révélé quatre à cinq nouveaux endroits habités à l'époque des Daces. Les plus importantes semblent être les lieux-dits « Școala din deal » et « Sub Bordul », où l'on a trouvé de nombreux fragments céramiques et des débris de bousillage.

VI. Le camp romain d'Orăștioara de Sus

Pendant la campagne archéologique de 1957, plusieurs sections ont été pratiquées dans le camp romain situé au lieu dit Piatra Grădiștei, qui fait partie du village d'Orăștioara de Sus. Par suite des ravages dus à la petite rivière qui porte le nom d'Apa Orașului, une bonne partie des murs a été détruite; aussi ne subsiste-t-il plus du camp que l'angle Nord-Ouest, une bonne portion du côté occidental et un petit fragment du côté Nord (fig. 14).

L'épaisseur du mur du camp ne dépasse pas un mètre. Ce mur est en cailloux roulés qui alternent avec des morceaux de roche et des blocs de calcaire conchylien provenant des ruines de la forteresse dace de Costești. L'agger est formé d'une terre dure, bien damée, de couleur marron. La berme, faite avec de la terre de même couleur, a 2^m50 de largeur. Les vestiges d'une tour d'angle de dimensions réduites (2^m60 × 2^m60) ont été découverts dans l'angle Nord-Ouest du camp.

Un grand nombre de briques, tuiles et tuyaux en terre cuite, trouvés pendant les fouilles, portent l'estampille *N(umerus) G(ermanicianorum) E(xploratorum)*. On a établi de la sorte le lieu de stationnement de cette unité, dont la présence en Dacie était connue par une inscription trouvée à *Apulum*.

A l'angle Nord-Ouest, à même la berme, on a trouvé plusieurs grandes dalles de pierre, qui avaient servi à la consolider et, parmi elles, une stèle funéraire à la mémoire de *Iulius Secundus explorator* et un *titulus honorarius*, ayant la forme d'un petit autel, dressé en l'honneur de l'empereur Commode. Un bloc détaché de la muraille et portant l'inscription PC III, encadré d'une *tabula ansata*, atteste que le mur a été refait sur une longueur de 103 pas, mesurés depuis l'angle Nord-Ouest jusqu'à l'endroit où était fixée la pierre.

De nombreux fragments de céramique provinciale romaine, des objets en métal et une seule pièce de monnaie — un denier d'Elagabale — ont été trouvés à l'occasion des fouilles.

Les fouilles n'ont pas permis d'établir avec certitude si ce camp aux murs en pierre avait été précédé ou non d'un camp de terre.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Plan du plateau supérieur de la citadelle « Cetățuia » de Costești.
- Fig. 2. — Plan du four du local n° 4.
- Fig. 3. — Profil du four du local n° 4.
- Fig. 4. — Bracelet d'argent trouvé à proximité de la Tour I.
- Fig. 5. — Profil du plateau supérieur de la citadelle « Cetățuia » de Costești, près de la Tour I.
- Fig. 6. — Plan du grand sanctuaire circulaire, comprenant l'âtre découvert en 1957.
- Fig. 7. — Plan des sanctuaires en pierre calcaire (l'ancien) et en andésite (le nouveau), de la terrasse XI.
- Fig. 8. — Profil de la plate-forme du côté septentrional.
- Fig. 9. — Profil de la section du côté oriental de la pièce carrée de l'habitation n° 4 de Dealul Rudele.
- Fig. 10. — Plan de l'habitation trouvée dans la butte n° 4 de Dealul Rudele.
- Fig. 11. — Plan de l'habitation trouvée dans la butte n° 5 de Dealul Rudele.
- Fig. 12. — Plan de l'habitation située sur la terrasse II de Meleia.
- Fig. 13. — Profil de la paroi Ouest de la section faite à travers l'habitation du plateau de la colline de Meleia.
- Fig. 14. — Plan de situation du camp romain d'Orăștioara de Sus.